

ДРАМСКА БАШТИНА

Кул
на
Ср

Буро Димовић

БАШ ЧЕЛИК

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник

Миодраг Ђукић, директор

Уредник едиције и приређивач

Олга Марковић

Коректор

Олга Марковић

Ликовно решење

Ново Чогурић

Припрема за штампу

Светозар Станкић

Штампа

Галеб

Земун

Тираж: 500 примерака

Штампање завршено: септембра 1999.

ЂУРО ДИМОВИЋ

БАШ
ЧЕЛНК

Трагедија у три чина

Београд, 1999.

Ђуро Димовић
БАШ ЧЕЛИК
Трагедија у три чина

ОСОБЕ:

ЦАР ОТАЦ

ОРАО, брат му

СОКО, брат му

ЗМАЈ, брат му

ЦАРЕВИЋ, зет му

СТАРМАЛИ, на двору му

ЛОВАЦ, на двору

БАШ ЧЕЛИК, зао јунак – харамбаша

МЛАТИШУМА, делија Баш Челика

ДЕЛИЈЕ:

МОЧИВУНА

ЗЛОПОГЛЕЂА

ДЈЕТИЋИ:

БРЊО

КРЦУН

МРШКО

ЈУРИША

ЖЕНА, кћи Царева

СТАРА, код Баш Челика

Витезови, ловци, слуге

Ђуро Ј. Димовић (1872-1966)

ПРВИ ЧИН

Двор у гори. Стародревна дворница у њему. Масивно у њој све. Отраг, у средини, замагљана огромна врата, што воде у посебно крило двора. Десно до њих велики прозор с доксом. Кроз њег се виде врхови јела и облаци, како коло воде. Лијево исти такав прозор. Кроз њег се указују утврђења и куле од двора. Испод њих провалија, па дивље горе. Сунце на западу. У косим му зрацима, уздигнуте главе гледа Жена јеле. Царевић је о њу ослоњен.

І ПРИЗОР

ЖЕНА

Како птица пјева... чуј: јел славља то?

ЦАРЕВИЋ

Како срце куца... почуј: за тебе је то!

ЖЕНА

Из срца птица пјесму пребира. Из малог срца свог. Да ми је да помилујем то срце мало, ил иглом златном да га прободем – веле да најљепше истом тада птица запјева.

(карактеристичан звиждук)

Шта би то?

ЦАРЕВИЋ

Не плаши се; то је био позив птици мој. Док познао тебе нисам, у гори сам се тако натпјевао дневима с птицама. Послушај: одзива се већ једна на њега – ал од како ја упознах тебе, мјесто птица слушавам гугут твој. Слушај тако и ти мене!

ЖЕНА

На јели овој увијек птица има. Птице као да су цвјетићи њени, а равна је као копље. Као вршци и од копаља с иглицама посута је – витеза камо као копље да ју понесе?!

ЦАРЕВИЋ

Не жели дива, човјека жели, љубо. Старија су браћа моја паметнија била и јача од мене. Ја најмлађи бијех најнежнији. Као чудо гледао сам најстарији како гвожђе ломи на кољену, како средњи хате разигране у полету најбјешњем задржи, а ја –

ЖЕНА

Доврши, јуначе мој: а ти си их ипак надјачао?

ЦАРЕВИЋ

Да. Увијек бјеше, како сам ја хтио.

ЖЕНА

У најмлађем највише је љубави родбинске. Попустили ти?

ЦАРЕВИЋ

Свагдје је све било како сам ја хтио. Ја сам само силно хтио. Дуго хтио. И било је. И тебе сам тако хтио –

ЖЕНА

Само једно онда ниси хтио...

ЦАРЕВИЋ

Што?

ЖЕНА

У кулу округлу, на крај града, да улегнеш.

ЦАРЕВИЋ

Осим оца и браће твоје, никад нико у њу ушао није.

ЖЕНА

Јесу. Многи су страни ушли у њу.

ЦАРЕВИЋ

Што њих не запита у њој како је?

ЖЕНА

Ни један се из ње повратио није. Нијема је као смрт.

ЦАРЕВИЋ

Ја ју зовем „кула мука“.

ЖЕНА

И ја ћу је тако звати. И да сам муж, одавна бих пробила јој капију од мједи тешке; поломила беоцуге, у њу поглед тек да бацим, зар ти не зажели у њу да уђеш?

ЦАРЕВИЋ

Скоро да сам.

ЖЕНА

Када?

ЦАРЕВИЋ

Ноћи ономадне. Мучен жеђу из лова сам враћао се двору тек кад припеку сунчеву замјени на небу дрхтање звијезде хладне. Смалаксао сам вас од жеђи –

ЖЕНА

Ни кап воде нигдје нашао ниси?!

ЦАРЕВИЋ

И последњу кап из земље запара је исисала што цијела лџета жари по пољима као проклета ватра из пакла од некуда да је прокљувала. Кад дођох двору од умора за час један под кулом се зауставих, и дахћући од омаре слушао сам како и ноћу спарина лишће несмиљено свија да му пуца жиље осушено. Тад, док је све живо за водом вапило, од некуда из висина кап се једна спусти ми на чело, и бућну о кост као подсмјех пркосна крвника. Дигох очи откуд кану; – страшило тамно куле округле стршило је у зрак више мене, и од мемле, вјековима што их стољетне зидине у се упијале, поспрдно ми баци мрвицу једну –

ЖЕНА

Видјели добро: да не бјеше крв?

ЦАРЕВИЋ

Влага је била. И чим влагу на себи осјетих, повуче ме она горе те хтједох се већ успети до прозора јединога што јој вири испод надерешнице да докучим тајну њену али тад –

ЖЕНА

Зашто ниси завирио –?

ЦАРЕВИЋ

Сјетих се ријечи оца твога: њу да се ниси ни под што усудио отворити –

ЖЕНА

Зашто? Рече ли бар зашто забрани ти тако?!

ЦАРЕВИЋ

„Ако то учиниш” рече, „зло ћеш проћи, синко”.

ЖЕНА

Какво зло? Зар зло те себи не повуче, да му снагу на себи опробаш?

ЦАРЕВИЋ

Вјерујем оном, ко ми добро хоће. Рука, која ми је тебе дала, благословила је ријеч, којом те је мени дала. Ријеч таква важи и веже у мени.

ЖЕНА

А да ја хоћу – ?!

ЦАРЕВИЋ

Ушао бих ипак. Реци, – идем.

ЖЕНА

Остани уз мене. Знаш у њој што је. Гвозден витез. Соба је црна сва, на прозору стакло црвено. И празна. У сриједи витез стоји, и пред њим дрвен пањ. У пању блистава сјекира. Кад сунце упре у избу, по гвожђу се проспу црвене пјеге свијетле; као очи од стонोगе засијају оне на жртву своју; као рубини оросе оне витеза и гвожђе, брадву и пањ. Раздражљив је мирис крви, ал витеза се оног бојим.

ЦАРЕВИЋ

Ко те причом обмануо том?

ЖЕНА

Дадиља, док сам дјете мало била.

ЦАРЕВИЋ

И ти си јој на час вјеровала?

ЖЕНА

То није прича била. Ја вјерујем у њег и сада: моје је срце закуцало чудно кад је споменула гвозденог Витеза. Ни једне се приче бојала нисам, ал стрепела сам од те једине. Истина је: ко се приближи Витезу Гвозденом, он га својим опчара погледом и тад – чим сила човјечег погледа падне на оно његово гвожђе, зажари се и усија, и ватру почне из себе да рига, те у часу она сажге сваког, ко абраксу праву не зна да каже. Ја бих могла све, ал у собу ону њему ући: – не!

ЦАРЕВИЋ

Ја идем. Њему!

ЖЕНА

Не. Остани нуз мене. Нуз мене остани сад.

ЦАРЕВИЋ

Кад желиш – ја остајем. Волим те – остајем. Волим и ову јелу виту кад осмјех твој под њом зазвони. Заволим тишину шуме кад куцај срца твог уз мене бије. Ја љубим стазу ову, куд стопало твоје биљегу оставља... љубо?.

ЖЕНА

Збори. Слушам те.

ЦАРЕВИЋ

Док стојимо једно уз друго, па и кад се грлимо, учини ми се ипак често, да нисмо никако једно нуз друго. Ево и у часу, када ме погледа, поглед твој лута далеко преко мене... волиш ли ме, љубо?!

ЖЕНА

Још ме ниси пољубио...

ЦАРЕВИЋ

Волиш! Не пољубац, – душу ћу ти дати!
(Љуби је)

ЖЕНА

Јаче!

ЦАРЕВИЋ

Још?

ЖЕНА

Чврсто као гвожђе.

ЦАРЕВИЋ

(пусти је)

Тебе нека жеља наједа?

ЖЕНА

Хтјела бих овуд да прохода витез онај, из собе, од гвожђа – што зазвеча? Неко иде...

ЦАРЕВИЋ

Твој отац. Не бој се љубо: још вечерас ућу у кулу!

ЖЕНА

Немој! Не... ал и ја ћу с тобом! Још те нисам пољубила данас... ал не сада: послје. До вече!

ЦАРЕВИЋ

Сада!

ЖЕНА

Чуј: Ланци. Гвожђе... да није ипак он?!

II ПРИЗОР

ЦАР

(кочоперан; обрве стрше, очи пале, брци се мијешају с брадом и падају као увојци. Уз њег Стармали. За њим слуге вуку ланце. Њима збори)

Идите! Пожурите се браћи мојој, и реците им: као ланци што кукају док се по земљи незапослени вуку, тако у двору оста њихов брат и цар; као ланци што пјевају тресући се док жртве своје стежу и кости им прле ломе, тако ће се веселити брат њихов и цар, кад доведу савладана ко им до сад мира не да. Журите се с тог, трчите браћи мојој!

СТАРМАЛИ

Станите, сједните. Луди бој бију, мудри вино пију. Чегга није, ни цар не ије. Стојте, сједите.

ЦАР

Није сваки дан за шалу; одгоди, док плијен онакви у двор доведу.

ЦАРЕВИЋ

Зар су га ухватили?

ЖЕНА

Кога?

ЦАР

Баш њега. Хватају га. Скоро им је већ у кљусу пао.

ЖЕНА

Ко...?!

ЦАР

Онај страшни. Несломљиви. Безимени.

ЖЕНА

Он? Да га доведу, срце бих му ишчупала!

ЦАР

Живу ћу му руке обје да одсјечем; руке том делији, што ми дјетиће толике исјече!

СТАРМАЛИ

Која рука посјећи може, цјеливат ју је ваља!

ЦАР

Зар ми слуге још не пусти? Зар реп глави данас заповједа?
Рекох –

СТАРМАЛИ

Пустићу их; не ухвата ли данас никог нека свежу ланце око кости својих. Кост као кост, док је морменевиш долама не прекрије.

ЦАР

Да оду!

СТАРМАЛИ

Пуштам их, али – пријане, прими и ово: цар ланце, Стармали ти палаш даје његов. Кад вуку на част идеш, поведи пса уза се!

Слуге оду.

ЦАР

Јаох ми Бог даде! Док он живи, свијет, дјецо, не почиње више са мном: ја цар, а други је јачи од мене!

СТАРМАЛИ

Опрости, царе, луду мом говору, – какво доплје, онакве и пчеле из њег лећу, али паук по цвијећу бере јед, а пчела мед. Ја бих и браћу дозвоао натраг: лудим се брод куша, а злу браву не гине зла паша.

ЦАР

Потајни угљен жеже најгоре. Ко ји он? Нико. Шта је он? Све. Гдје је он? Свугдје, и нигдје. Све чешћи су знаци силе његове а ни имена не знам његова!

СТАРМАЛИ

Баш зато пусти, баш зато браћу натраг дозови, и чекај док не дође нама сџм. Кад лисица придикује, добро пази на гуске своје.

ЖЕНА

Сви имамо име. Што човек упозна, окрсти именом за знак да га себи прима, – зар он једини да се узвиси и остане без имена? Како га дозивају делије његове?!

ЦАР

Њима се одзива на звиждук као јазавац; на хук као олуја; на искру у тами као муња. Он име нема, али дјела има. Звати га не можеш, да му и траг наћи не можеш! Кад тројицу спазиш гдје леже, преваљени једним замахом од мача, – знај он да је замахнуо: кад камен од десет јуњги закопан на путу нађеш, – знај он да је неког њиме земљи приковао; кад те на шљему

удубина жуља, – знај он да је онуд руком прошетао, и чврсто гвожђе чврстини њеној склањало се.

ЖЕНА

Зар има чвршће што од гвожђа?

ЦАР

Има. Челик. безимени. Он.

ЖЕНА

Ко нема имена, нек му не буде ни помена. Доста о њем. О, да га хоће да ухвате!

ЦАР

Да га хоће – да, онда би се све сазнало. Није мука моја он једина. Од како се он у царству мом појави, од суше извори по свуд пресахнуше. Залуд травка влат свој свија родитељци земљи измученој заклињући је мјесто росе да овлажи влагом жељном врх му сухи, пожутјели; залуд клања јер од њега земља бјега, пуца под њим па у очају раствара том небу сухом пресушену утробу жедну као мајка када дојком куне сина да га умилостави. И нико не зна зашто козомор толики, као ни имена њему што нико не сазна.

Воде! Од говора овакова ријеч гурава грло ми осуши, – воде!

ЦАРЕВИЋ

Вина, реци. Заборави: од јутрос у дворишту засуши и најдубљи студенац.

СТАРМАЛИ

Пићемо вино, док тече. Сок од лозе, млијeko од козе и човјек од човјека свагдје ваља. Где га има, то се не оставља. Само вино не вели: хајде, него: сједи. Да сједнемо?

ЖЕНА

Да сједнемо, оче! Доба је јелу: пиће и јело!

(Слуге уносе сто, па посље служе)

Свачем дође своје доба. Кад ће и њему откуцнути његов час?!

ЦАРЕВИЋ

Јакосни Боже помози. Оче добри благослови.

Он и остали скинуше капе и хоће да се моле прије јела

ЦАР

Стани! С јелом нек Бог не улази више у ме. Крвник је Бог, мучитељ. Све ми је дао, а као вихор кроз гору, у пустој жељи уздах мој се вије узалуд, и жељу ми ту највећу неће да испуни! Кад сам браћи ланце слао, заклео сам се, да се нећу молити. Молио сам се и молитва помогла ми није, нек помогне онај, ком молитва потребна није. Кад молитва не помаже, клетва ће помоћи; а клетве је моје срце пуно. Вина!

(Насуше му купу)

Као гутљаја ових у усти мојих, тако да нестане с овог свијета њега. Амин!

ПРИСУТНИ ОСТАЛИ

Амин!

ЦАР

(прекину крух и диже комад)

И као залогаја овог што ће нестати, тако њему да се приметну сва три сјемена: дјеце, дјела, и што живот око њега хоће да оживи. Амин! То благослов мој. Сад једите од њег.

СТАРМАЛИ

Има право. Враг и главу лако скине, али Бог ни длаке не да. Добро је и Црном припалити свијећу.

(Сједне)

ЦАРЕВИЋ

До мене, љубо. Прво Госпођи подножје, па поднос. Узми са њег ладоле миле, иза оца твој је први залогај.

(Даје јој га сам)

Полу ти, половина друга остаће за мене!

ЖЕНА

Не рачи ми се јести.

СТАРМАЈИ

Да ти, нево, наточим? Вино кисело, а срце весело. Ка знам што би ти?

ЖЕНА

Што -?!

СТАРМАЈИ

Да га хоће да ухвате... али неће. Лукав је. Бог помаже лукавome, за праведника није преша.

ЦАРЕВИЋ

Да га ухвате... али неће. Има срца. Прије би друге он све побио.

ЖЕНА

Да га могу да ухвате... али неће. Има птицу. На дну његова срца птица будна чучи и одлети, чим јој близу приђе ко. За то њега нико не ухвати. Ни један га муж неће ухватити, али да се нађе жена ону птицу да завара, она би га ухватила. Само жена може таквог ухватити.

ЦАРЕВИЋ

Ти -?!

Ш ПРИЗОР

ЛОВАЦ

Иду!

ЖЕНА

Ко?

ЛОВАЦ

Иду, враћају се браћа твоја!

ЦАР

Не радујем се више ни њима. Некад сам имао три брата, један бјеше бољи од другoга. Као три силе и три грома пуштао сам

и палио њима: змаја, орла и сокола. Сад соко врана, кобац орао, а од змаја гуштер поста; изметоше се да би ми лелек гору да пролама а све због њега, човјечишта!

СТАРМАЛИ

Не одгонета, царе, право. Чуј их, примићу се двору твоме. Вичу, грде, побједнички љуто надвикују; између њих се нешто крупно ваља и напреже као марвинче када липсава.

ЖЕНА

Да није он? Ако је ипак он!?

СТАРМАЛИ

Кад грми, свак се себе боји...
(Хоће да умакне)

ЦАРЕВИЋ

Куда?

СТАРМАЛИ

Он је. Лијепа је риба рак, ма је не једе свак, а се обуо као мачка у орахову љуску, и тад би се пожелио срести с онаквим о Кукову дне!
(Оде)

ЦАРЕВИЋ

Он је! Срећу ћу своју у помоћ призвати: помозите триста и осамдесет богоносних отаца, да му бодеж овај у гркљан заринем!

ЖЕНА

Причекај. Склони се. Он је. Збиља он!

ЦАР

Он? Запјеваћу, он ако је! Поздрављам те, кобни часу, када клетву изустих прву, здраво и ти клетво страшна, што благослов спусти на нас.

IV ПРИЗОР

Баш Челика спутана у ланце с буком уводе Браћа. Сваки од њих држи по један крак окова, четврти чета слугу и ловаца. Сви вичу; Баш Челик је нијем.

ЗМАЈ

Ухватисмо га!

СОКО

Свезасмо га!

ОРАО

Теби га, Царе и брате, доведосмо. Од весела лова опет ће гора наша да јечи, наш је сада злотвор наш!

ЖЕНА

Дакле то је он!

ЦАР

У кулу, на смрт с њим!

На то се отворе трострука замандаљена врата. Иза њих се виде још друга. Два у гвозденом панциру Витеза непомично страже испред њих с хелебардама. Јак утисак присутних се свих дојимље за час силно.

ЖЕНА

(Кад Баш Челик пође)

Ти си тај, што имена немаш... У слави га својој рећи ниси хтио, изреци га сада у срамоти овој!

(И она истрже крај ланца брату једном, па повуче жестоко Баш Челика)

Ко си? Име!

БАШ ЧЕЛИК

Ја!

(Хукну, те одмах испадоше ланци Жени из руку)

ОРАО

За женску руку није да држи гвожђе од ланца, кад је од гвожђа јачи кога ланац држи: он је од челика!
(Па подиже окове спале и придржа их силом у руци)

ЦАР

У кулу с њим, прво на мучење!

На то се отворише друга трострука врата Два Витеза у сребреном панциру са спуштеним визиром страже с копљима. Час страве, па Цар показа руком, а Баш Челик пође опет корак напријед.

ЦАРЕВИЋ

Оде...!

ЦАР

Без ријечи... зар милости од вас не заиска?!

СОКО

Од како га савладасмо, не прозбори ни ријеч нама. Једину ријеч изрече сестри. Отоич. Нас презре, са нама не збори.

ЦАР

Умријети неће док не зајауче. На муке!

ЦАРЕВИЋ

Боли га што је савладан, за то мучи муком. Осјећам добро муку његову. Пијем у здравље наше, у славу пада његова. Куцајмо се! Звук наших чаша нек опијело буде страви земној силе надуте. Да живи побједа!

Куцају се. Баш Челик пошао, тад стаде. Хукну, стресе се.

БАШ ЧЕЛИК

Жедан сам.

СОКО

Шта рече? Друга од њег ријеч. Стиснуо је песницу, кад је викнуо: жедан сам.

ЗМАЈ

Шкрипнуо је зубима, кад је простењао: жедан сам.

ОРАО

Разгризао је усну, док је кроз њу провалио: жедан сам.

ЦАРЕВИЋ

Дирнуо сам живац гдје боли. Нове чаше и ново куцање: за стид побјеђеног.

Куцање из нова. Баш Челик пође и сам лупи о врата.

ЦАР

Отворите кули и последња врата: да уђе откуд му излаза натраг нема!

На то се отворише и трећа трострука врата. Црни Витези с црвеним украсима и извученим палошима страже пред њима. Црна завјеса скрива унутрашњост куле од погледа. Преко ње у свој величини сребрен крст. Тад Баш Челик часак стаде, а мрк му поглед Жену ошину.

ЦАРЕВИЋ

По трећи пут још куцнимо се: да буде страшна несмиљена смрт злотвору.

Куцање бурно. Прекиде га кад завика

БАШ ЧЕЛИК

Воде, – па убиј!

ЖЕНА

Ево!

(Принесе му купу највећу)

БАШ ЧЕЛИК

Од тебе – не!

И он потегну па уђе испод завјесе, повукав за собом Браћу и Цара, који је преузео од Ловаца крај њихова окова.

ЦАРЕВИЋ

Не! Воде не дај, док не јаукне! Јаук његов хоћу да чујем! Ухо ми дрхће да његов јаук чује...

Хтједе и он у кулу, али Витезови одмах укрстише палоше преко завјесе, а он испред њих оста запањен. Повукоше се и слуге, те на позорници оста сам Царевих и Жена му. Тад се он њој врати полако.

ЖЕНА

Ушли су у кулу, и све је тихо око ње...

ЦАРЕВИЋ

Сретан сам сад, љубо, јер је сретан отац твој, а противник грозни савладан!

ЖЕНА

Око нас је свуда мир, а како му је ватра сипала из ока! Искре су скакале и жегле од сунца жешће... што ће бити од њих сад!

ЦАРЕВИЋ

Муче га већ... слушај: јаукнуће. Заволио сам и ја крв. Кад га стисну и притегну, рикнуће имкао бик. Мукнуће као вретеном грло проваљено. Очи ће му оте искочити ... кад јаукне љубо, пољубац ћу теби дат!

ЖЕНА

Не о љубави сад. Можда га баш убијају, те са брадве крв његова капље – да га с другим чим не муче?

ЦАРЕВИЋ

Нешто се чује... Навлаче ланце. Сад ће јаукнути...

ЖЕНА

Ништа.

ЦАРЕВИЋ

Цар се отац љути. Окрећу опет чекрк – ако му то стежу ланац око врата... његово је грло као у мермер увајано; препукнуће и грло и мермер. Сад... сад... запиштаће сад...

ЖЕНА

Ништа.

ЦАРЕВИЋ

Посве ништа.

ЖЕНА

Сад је тишина потпуна...

ЦАРЕВИЋ

Гробни мир. Ако је... ако је без јаука преминуо, без уздаха мртав?

ЖЕНА

Није мртав. Мртав није он, – чула бих му смрт, да је дошла!

ЦАРЕВИЋ

Непрестано мир. Свршено је све.

ЖЕНА

Он је таман као мрак; јак као ноћ за нападај; као поноћ нијем. Каква ће ми бити ова ноћ... како ћу проживјети ову ноћ?

ЦАРЕВИЋ

Враћај се. Излазе ти браћа већ.

ЖЕНА

Браћа моја нијема нису. Они ће рећи. Они ће све рећи шта је с њим.

V ПРИЗОР

ЗМАЈ

Готови смо.

ЦАР

Чин сваки треба прославити. Дјецо, велико весеље вечерас ћемо славити. Покољ слуге у живини учините, и што језик за слатко и добро нађе, спремите у изобиљу. Зовите госте, тражите играче, скупите свираче да се земља од весеља тресе. Параћајте славље да буде велико, а ми дјецо у лов до вечере!

БРАЋА

У лов.

Трубе и лавез паса, хрзање хергеле и повици од хајкача

ЖЕНА

А он – ?!

СОКО

Мир.

ЦАР

Данас ћу ловити опет као цар, достајање моје вратило се у ме, и тешко звијери која ми на помол дође: ако сам ловити престао био, на лов нисам с ума сметнуо!

ЖЕНА

(Другом брату)

А он?!

ОРАО

Мир. Отац збори, цар.

ЦАРЕВИЋ

А он –?! Не убијте га док му живо срце мој нож не распори!

ЦАР

Сине, никад те не чух тако злобна. Имаш право: никад ни непријатеља не имасмо тако опасна. Умири се. За послатицу

вечери ове, за круну радости своје, оставио сам њега. Не мучих га ни ланцем, ни смрћу: горе сам му нешто учинио. Да те загрлим сине: страшну казну ти си измислио.

ЖЕНА

Мој муж –?!

ЦАР

Вечерас хоћу у тој муди жив да гледа пијанку нашу, весеље зато мора бити лудо. Без границе и краја, као што је пред њим туга моја била. Сине: казна је од тебе, ти је и доврши. За награду кључеви ти ево: ти их чувај до вечере, само у собу девету, у кулу ти не уђи! У лов, дјецо!

БРАЋА

У лов! У јуначки лов!

Изнова трубе. Хајкачи, јече него прије. Они одлазе. Дозивања хергеле означују како се губе и удаљавају; оста на позорници

ЖЕНА

Он је жив!

ЦАРЕВИЋ

И за то је још гори непријатељ сада!

ЖЕНА

Не чује се ништа. Мучили су га; познам добро своје, али он није ни гласак пустио, и зато крију јалов посао свој. О, мучили су га –

ЦАРЕВИЋ

Што се уплаши?!

ЖЕНА

Шум. Шкрипа. Штропот – то се витез мој од гвожђа сруши!

ЦАРЕВИЋ

Погледаћу... ја ћу кулу отворити!

ЖЕНА

Ја се бојим – не! Гдје је зрцало, да се огледам; узбуђење лицу није и шкодило. Што сам данас навукла хаљину ову... боја ова не стоји ми добро. Немој сада отворити –

ЦАРЕВИЋ

Отворићу сада...

(Витезовима што стоје на стражи)

Склоните се, ја вам заповиједам!

(Сви витезови оду)

А сад –

ЖЕНА

Немој... ја те молим!

ЦАРЕВИЋ

Зато баш и хоћу – кључе!

(Развуче завјесу. Откључа врата иза ње)

Гле... отворих!

ЖЕНА

Тад – раствори! Никада те погледала не бих, да их ниси отворио!

И притрча, те њих двоје раствори свако своје крило. У соби, до које воде степенице, види се до кољена Баш Челик. Синшир око врата и паса, на њем алке, из њих ланци о зид причвршћени. И руке му оковате, те их не може ни макнути. Соба је црна, кроз црвено стакло пада свијетлост, и она озарава како више Баш Челика вода извире на златном чунку и саљева се у корито златно. С друге стране на златном подножју блиста маштрафа од драгог камења

VI ПРИЗОР

ЖЕНА

Ужас! – Силно пати он!!

ЦАРЕВИЋ

Грозота, – добро пати он!

БАШ ЧЕЛИК

Унутра! Мени! Заклињем те Богом живим!

ЦАРЕВИЋ

Што би?

БАШ ЧЕЛИК

Севап учини, гутљај воде дај. Добићеш од мене на дар један живот.

ЖЕНА

(Царевиху)

Подај. Или ћу му је ја дати.

ЦАРЕВИЋ

(да му маштрафу)

Ко си ти?

БАШ ЧЕЛИК

Дај и другу маштрафу воде. Поклонићу ти други живот.

ЖЕНА

(Царевиху)

Гвожђе пуца и свија се, – подај и други, или ћу је ја дати!

ЦАРЕВИЋ

Ево, али жено склонимо се сада. На љешину овје заудара.

БАШ ЧЕЛИК

Јуначе, поврати се! Кад два добра учини, учини и треће. Напуни маштрафу и успи на главу, даћу ти и трећи живот!

ЖЕНА

Чуј, што хоће: водом да га прелијеш! Дух је божји над водом лебдио, вода је духа божјег пуна, водом се човјек крети и чисти – он воде иште на њег да излијеш, Бога ради излиј!

ЦАРЕВИЋ

Реци бар ко си! Ево...

(Поли га)

Од силе се твоје синцир свија, пуца гвожђе као челиком да га напињеш... реци шта си, или реци ко си.

БАШ ЧЕЛИК

Ево ко сам!

(Последњи још његов трзај, снага му набуја и алке прснуше од ње. Прост од окова скочи он)

Баш Челик!

ЦАРЕВИЋ

(упрепашћен)

Слободан је!

ЖЕНА

(весело)

Да, слободан! Баш Челик си? Чудно име за чудна човјека!

БАШ ЧЕЛИК

Ааа.

(Шири се још, долази себи. Жена све ближе њему, Царевих даље. Њему ће)

Не бој ме се. Ви ме се не бојте. Без имена сам. Нећу име, да ме њим ко зове. Воља сам; доћу гдје хоћу. Без имена остајем, али дјело твоје не заборављам!

(Пође)

ЖЕНА

Како тутње двори од тих корака! Као возови сјена да ступају... па ипак су га браћа моја савладала!

БАШ ЧЕЛИК

(ће тад њој)

Зар ти смијеш мени? Нико жив мени не смије. Немој ни ти. Збогом!

ЖЕНА

Баш Челиче!

БАШ ЧЕЛИК

Што је!

ЖЕНА

Одазвао си се! Мени си се на то име одазвао – ја ћу те увијек тако звати.

БАШ ЧЕЛИК

Ти. Можеш, ти. Одох ја.

ЖЕНА

Баш Челиче, – ја смијем теби!

ЦАРЕВИЋ
(зауоставља се)

Немој!

БАШ ЧЕЛИК

И немој. Ја сам сâм. И кад сам с ким, ја сам сâм.

ЖЕНА

Не хукћи тако. Ја те се не бојим. Бојала сам се само витеза од гвожђа, али он се стропостао. Баш Челика не. Челик се свија, вије...

И она му прислони руку око рамена. Одби је и пође.

БАШ ЧЕЛИК

Не.

ЖЕНА

Да. Ако су те браћа моја заробила, – о, јак је челик, ал се свија!

БАШ ЧЕЛИК

Не! Нису ме они побједили. Никад они. Човјека нема ко би мене савладао!

ЖЕНА

А жена?!

БАШ ЧЕЛИК

Не!! Зашто она? Ријеч ти трује, – умукни! Жеђ ме савладала... да, жеђ. Ријеч ти слади, – прозбори још коју!

ЖЕНА

Што се одмичеш тако од мене? Овуда гвожђе зареза месо, а остави масницу на врату, боли.
(*Хоће да га онуда милује*)

БАШ ЧЕЛИК

(*одмаче се прво*)

Не. Годи.

ЖЕНА

Бојиш ли се мене ти?

БАШ ЧЕЛИК

Ја? Покажи гдје! Баршун ти је, жено, на рукама. На костријет се ја научих. Не дирај ме, жено, с баршуном на рукама.

ЖЕНА

У твом срцу птица пјева. Њен је то пјев., што га чујем!

БАШ ЧЕЛИК

Баршун је, жено, у оку твом. Не гледај ме са баршуном. Крвљу очи сикћу на ме, прије но их уништим. Даље, жено, с баршуном у оку, ко те баци на мој пут?

ЦАРЕВИЋ

Даље велим и ја. Моја је она!

ЖЕНА

Хоћу даље, али на расстанку... ево!
(*Затрча и пољуби Баш Челика*)

БАШ ЧЕЛИК

Што би то... даље, да, али с њом: она је моја сад!
(*Зграби је, диже, мада се брани*)

ЖЕНА

Не, Не. Не.

ЦАРЕВИЋ

Жено!

БАШ ЧЕЛИК

Моја је сад – избавитељу збогом!

(Као хала оде с њом)

ЦАРЕВИЋ

Што је ово?! Неман је и њу опчарала... Слуге! Ловци! Стричеви!
Помозите! Никог! Сви у лов отишли! И ја ћу у лов: за њим, –
и за њом!

Као махнит истрча

КРАЈ I ЧИНА

ДРУГИ ЧИН

Врлетан крај. С једне стране пећина: стан Баш Челика Испред ње шупље коло. На њему бусење за сједене, и сто. У једном крају огњиште; оданде бљеска језеро. Дач. Крај пећине скривен стражу чува Млатишума

І ПРИЗОР

Из пропланка се пећини краде чета дјетића и делија Први ускочи:

БРЊО

Нигдје никог. Чак ни старе да загунђа!

КРЦУН

Ни Млатишуме да подвикне!

ЈУРИША

Ни лис његов да закевће: вук их није ваљда све начео?!

МОЧИВУНА

Замрло је све као гробље зими о поноћи. Кобан је морао терет бити што га је из замка јуче крај нас пронео. Олуја, мишљах, планином прохуја и поломи храшћу гране, када мину он с њим на свом коњу виленом!

БРЊО

Их!
(Затресе главом)

МРШКО

Ех!
(Замлата рукама)

ЈУРИША

Ух!
(Затресе мачем)
Што нас не позва одмах себи!
(Од буке његове крену се стража, и он га опази)
Млатишумо, шта је?

МЛАТИШУМА

Мирно. Даље.

МОЧИВУНА

Зашто мирно? Даље зашто?!

МЛАТИШУМА

Чекам ту. Да ју убије.

ЗЛОПОГЛЕЂА

Ко је с њим унутра?

МЛАТИШУМА

Зло.

МОЧИВУНА

Какво, да му крвно коло одиграмо?!

МЛАТИШУМА

Кћи Цара Козобраде.

БРЊО

Жена –? Их!!

МРШКО

Мишљах прије ноћи Цар ће му главу на колац натаћи, а прије вечере он му ћерку из града оте. Јесте јунош! Ех!!

ЈУРИША

Сад мора од ње с нама да побегне, или ћу је сам убити, ма изгубио дио свој од Бога. Ух!

ЗЛОПОГЛЕЂА

Што ради с њом толико...
(Приђе корак ближе, и нагну руку за ухо)
Чука као гуска гуску. О!!

МЛАТИШУМА

Даље! Он – спава.

БРЊО

За три копља сунце одскочили, а он да још спава?

МРШКО

Бог ти је братска вјера, зар ни за лисца не запита свога? Дану виђи несрећа му нечесова да се не догоди?

ЈУРИША

Обенђелучила га она. Чичоглава!

ЗЛОПОГЛЕЂА

Није, вељу, но с њим ћука као гуска!

МЛАТИШУМА

Цијелу ноћ ту на стражи престајаш, али ни шапат не би чути.
Дубоко и мирно, умором свладан, спавао је он --

МОЧИВУНА

Савладао умор лафа. А она?

МЛАТИШУМА

Клечећи до њега пробди цијелу ноћ.

КРЦУН

Ћуд је женска смушена работа. Сплела га је тешким мађијама.

БРЊО

Их, волио бих удрити на аждаху седмоглаву, него на жену мача потегнути.

МРШКО

Да ми јој је сагледати лик какав је, кад ноћ цијелу издржа нуз њега. Ех!!

ЈУРИША

Ријеч нек ми рекне, – ух, убићу је као ништа!

МЛАТИШУМА

Убиће је сам док се пробуди. Сјем нас, друга из дјетињства, нико уз њег не обаста. У њега је крв, што жива никог не издржи.

ЗЛОПОГЛЕЂА

У жене је суза, мајковићу. Кад та кане ком на срце, као зрака да таму пресјече.

ЈУРИША

У жене је ђаво. Зар неће нико, исконска вас рђа не убила, да погледи за образ јуначки, е и њега ђаво не превласти! Ја ћу! Ух!!

МЛАТИШУМА

Даље! Заповједам.

ЈУРИША

Куку души твојој за довијек, кад срамоту на јуноша онаквога ваљаш, те га пушташ с женом лудо вријеме да харачи. Кад ти не даш, мач ће њему дати –
(*Хоће да навали на Млатишуму*)

ЗЛОПОГЛЕЂА

Пи, дјетићи, грдна разговора! Бруке маните: због жене покоља. Мисли неке на врат товаримо, као да посла до мисли немамо: Мајчино те млијeko не губало, Млатишумо, пусти побри да куцнемо на врата тихо, јуначки полако –
(*Залула јако*)

КРЦУН

Их, ћука јуоште па не чује! Удри смјело: благо нама, ако му је чмичак под обрвом искочио!

(Лупа и он)

МРШКО

Ех, лупај јаче, нека посијече!

ЈУРИША

Ух! Страх животу каља образ често, ал за брата ко га неће дати, тај скапао на ченгеле. Дјетићи удрите, за брата је, ухх!!!

II ПРИЗОР

БАШ ЧЕЛИК

*(провали даске, што су врата од пећине представљале,
и указа се у отвору)*

Безјаци, – шта би?!

МОЧИВУНА

Добро ти јутро за сва јутра јутрос!

Делије љубе Баш Челика у руке, дјетићи у скуте.

БАШ ЧЕЛИК

Што зборе зли језици мачева ваших голих?

ЗЛОПОГЛЕЂА

Хоћеш ли с нама?

БАШ ЧЕЛИК

Куда?

ЗЛОПОГЛЕЂА

Да стварамо што гвоздени срца дјетићима. Куд ти хоћеш.

БАШ ЧЕЛИК

Никуд.

ДЕЛИЈЕ и ДЈЕТИЋИ

Никуд? Нећеш? Не?!

ЈУРИША

Мора се.

БАШ ЧЕЛИК

(као да плану)

Неко рече: мора се?

МОЧИВУНА

Рече, јер нам се јутрос срећа осмјехну. У планини вук камењак завијао. Људи пред њим стрепе, као гријешник од зла Бога; не убијеш ли ти до скоро њега, бојаће га се више него тебе. Хоћемо ли у хајку на њега?

БАШ ЧЕЛИК

... Не.

МОЧИВУНА

Ако није воља твоја, други му нико од нас не нахуди. Страшило је чути што почини, малена планина за онога жвала. Зар ћеш чекат да и теби до лежаја дође? Ти ћеш с нама, је ли?!

БАШ ЧЕЛИК

Не.

МОЧИВУНА

Јутрос ниси међу нас дошао, те врхунце облак обавио. Плаче гора, висови дозивају. Небо нема без грома цијене, ни планина без свога сокола. Хоћеш ли с нама у слободу нашу, у вис да се као птица винеш?!

БАШ ЧЕЛИК

Близу ту је, рече, тај камењак?

МРШКО

(обрадовано својима)

Хоће с нама: јесте јунош прави!

МОЧИВУНА

Од јуче је закренуо амо, а дрзак је, мушку главу ваља!

БАШ ЧЕЛИК

Ако је близу... али ни онда нећу. Не.

МОЧИВУНА

Не ломи се. Никада се ти ломио ниси. Ко разгађа, не погађа.

БАШ ЧЕЛИК

Данас не. Посље –
(*Хоће да се врати*)

ЗЛОПОГЛЕБА

Када?

БАШ ЧЕЛИК

Посље!
(*Да уђе, ал завика*)

ЈУРИША

Зар се човјек толико промјени у ноћ једну?!

БАШ ЧЕЛИК

Ко изрече то!
(*Обрну се, мук*)

ЗЛОПОГЛЕБА

Хајде. Доста. Ко је витез, ко је јунак добри, пут за уши, па ил
вучја кожа, или глава наша.

ЈУРИША

Зар да њега сама оставимо? Не растајмо се, људи, као нељуди.
Он је наш; с нама мора он!

БАШ ЧЕЛИК

Мора зар? По други пут ту ријеч рече, немој трећи пут да је
изрекнеш, – за мора мач мој млата.

МОЧИВУНА

(Јуриши)

Пусти. Посље...

ЈУРИША

Ниси ни ти никад зборио с нама тако. Ја знам шта је теби, да се промјенио –

БАШ ЧЕЛИК

И од „мора“ ријеч има гора: ја се нисам промјенио. Ја се ни нећу никад промјенити, али ће се промјенити ко ми још ту ријеч рекне!

ЈУРИША

Промјенио си се –

БАШ ЧЕЛИК

Чуј, Јуриша, јутроклече, од свих друга због смјелости твоје луде највећма сам, тебе заволио, али –

ЈУРИША

И ту си се промјенио: сад ме више не волиш!

БАШ ЧЕЛИК

Од мене даље сви! Јуриша, ти би се мени смио одупријети –?!

ЈУРИША

Би!

БАШ ЧЕЛИК

Сатрћу те, смрскати, смождити...

ЈУРИША

Удри! Од тебе живим, од тебе нек умрем!

КРЦУН

Дјетића уби најврснијега!

БАШ ЧЕЛИК

Не! Добро се држа, пиле од сокола! Бил и вука камењака дочекао тако: до лаката да засучеш рукаве овако, исколачиш очи напопријеко, па голим рукама гада за грло стиснеш док језичину мртву не испружи –?!

ЈУРИША

С тобом би!

БАШ ЧЕЛИК

Јеси витез и дивотиик, да видимо –

ДЈЕТИЋИ и ДЕЛИЈЕ

Он ће с нама!

(Веселје, бацају капе)

ЖЕНА

(невидљива, из пећине)

Баш Челиче?!

ЗЛОПОГЛЕЂА

Шта би то? Птица, или вила зва?!

МРШКО

Кога?

БАШ ЧЕЛИК

(одазва се, уозбили)

Шта је?

БРЊО

Њега! Их!!

МРШКО

Она?! Ех!!

ЈУРИША

Име му већ дала – ух!! Како рече само?!

КРЦУН

Не знам како, ал знам шта: зов наш дика његова бјеше, име њено – срамота!

III ПРИЗОР

ЖЕНА

Зар другови дошли? Као теби, и мени су добро дошли!

КРЦУН

Нимо добро. Ми никоме добро не дођемо.

БАШ ЧЕЛИК

Само њој!

БРЊО

(Крцуну)

Дед сад!

КРЦУН

(Брњи)

Дед сад ти! Приви му се као јунаку свила!

БАШ ЧЕЛИК

(Жени)

Што изађе?

ЖЕНА

Да оде, ако збору вашем сметам?

БАШ ЧЕЛИК

Остани. Не.

ЖЕНА

Сјешћу тада. Зар делије неће посједати?!

БАШ ЧЕЛИК

Пусти.

ЖЕНА

Нека кажу, што рећи имају. Па какви су, – као јабланови, кад стрше небу о западу ведру покрај плаве пучине! Чим загледах мјесто гдје планина понагусто јабланом се окитила, осјетих

твој дом близу. То први бјеху јабланови. Ови други прве надкрилише, осјећам у њима да је твој дом. Нека кажу, што рећи имају!

МРШКО

Дао бих јој ја с јаблан дрва јабланских јабука!

Док дјетићи између себе врију, одјели се од њих Жени

МОЧИВУНА

Мрчи се. Хоће сунце да почине. Он ће с нама –

ЖЕНА

Куда? Није право ни свануло, зар да оде он?!

ЈУРИША

Мора.

БАШ ЧЕЛИК

Опет –?!

ЖЕНА

(Баш Челику)

Отићеш?!

БАШ ЧЕЛИК

Не!

МОЧИВУНА

Јунакова мајка заплаче најприје, јунакова љуба издржи највише – пусти нам га –

БАШ ЧЕЛИК

Хацинедомаче, ко да мене пусти?!

ЈУРИША

Тако јој реци! Оде с нама он! Хајде!

ЖЕНА

Хоће. Посље.

БАШ ЧЕЛИК

Зашто посље? Не, ни посље.

ЈУРИША

Него кад усхтије: сада.

БАШ ЧЕЛИК

Зашто сада? Ко то са мном располаже?

ЈУРИША

Зар опет нећеш? Кад си хтио, што се промјенио? Мораш!

БАШ ЧЕЛИК

Доста! Мач повуци ил ријеч оту у језик завуци –

ЈУРИША

Како сад збори... чусте ли никад се тако ломио није! Пред њом то је!

БАШ ЧЕЛИК

Што?!!

ЈУРИША

Ето што се промјенио: до јуче је под капом ходао, под махраму завуче се сада!

БАШ ЧЕЛИК

Хуло, худобо, ма и тебе с њом нестало, ријеч та мора изгинути: брани се!

ЈУРИША

Ударај!

(Као вихор залети се и паде од мача Баш Челика)

ДЕЛИЈЕ И ДЈЕТИЋИ

Паде! Погибе!

БАШ ЧЕЛИК

А сад други у ред, па јуриш на мене, – крв сам људску ом-ирисао!

(Страшан као чудовиште се крену, као облак судбоносац, али ће)

ЖЕНА

Стани! Не! Само преко мене мртве можеш прећи њима ти!

И осупнут се он застави. Тада ће својима

МОЧИВУНА

Станите и ви! У крви је разлог чудан, он не збори, ал очи отвара. Загустимо, крвнички се измеђ себе обружисмо, јунаштво је цар зла свакојега, ал ма како нас бољела невоља, не дај умље за безумље. Што је било, да више не буде. Данас разлог у нас не улази, покушајмо срећу сутра, ал када се опет састанемо, не пуштај нас отићи без тебе! Не пусти нас, слава ти божја тако помогла, јер без вође и остали у крв уће измеђ себе. Дигнимо труп. Па пођимо. До виђења, јуноша!

БРЊО

Понесимо труп на себи, их!

МРШКО

Понесимо срам о себи, ех!

КРЦУН

Понесимо освету у себи, ух! Што не убих одмах чичоглаву: најдивнији дјетић мргав, а јуноша... он сад више не може с нама!

Оду дјетићи.

ЖЕНА

Баш Челиче?

БАШ ЧЕЛИК

Што би? Не зови ме ни ти именом више тим!

ЖЕНА

Па што ти је? Да ненаиђе на те какав нелагод?

БАШ ЧЕЛИК

Не. О – не.

ЖЕНА

Ил си на ме љут?

БАШ ЧЕЛИК

Да, О, – да. Ти не знаш куда си дошла. Ни ком. Мене се боји свако. Смрт лета више мјеста, гдје ја станем. Видела си: Јуришу сам најволио па га убих... иди!

ЖЕНА

Кад заповједаш – идем.

БАШ ЧЕЛИК

Куда? Језеро је тамо. Амо!

ЖЕНА

Тамо је мој муж. Избора немам другог.

БАШ ЧЕЛИК

Стани... не! Иди! Бјежи ма куд од мене...

ЖЕНА

Идем, – што си ме од њег уграбио!
(Заплаче)

БАШ ЧЕЛИК

Што сам друге убијао?! Закрвавим пред очима и таманим друг-да, обневидех у очима и полудих тада. Што плачеш? Доста. Нећу да плачеш... Млатишумо што је са лисицом?!

МЛАТИШУМА

Од како си јуче дошао, из јазбине не излази.

БАШ ЧЕЛИК

Толико их је дошло јутрос и прошло, на никога не заштекта – а гдје је Стара? Нека дође Стара. Неко мора до ње доћи... та не плачи више!

МЛАТИШУМА

Ни она од тад из скровишта не излази свога. Дрхће, блиједи, и у страху пита јеси ли већ сам, а заклице да јој смјеста јавим кад убијеш ону.

БАШ ЧЕЛИК

Коју?

МЛАТИШУМА

Ову. Њу!

БАШ ЧЕЛИК

Прије тебе, хлапимухо, што говориш тако на јабану. И Стару тако. И вас све. Свијет цио, ал плача овог чути не могу. Нећу! Не да се, ја одох!

ЖЕНА

Куда?

БАШ ЧЕЛИК

Горе. У горе, на висове, у слободе наше!

ЖЕНА

Никуд! Остани! Нас смо двоје заједно везани!

БАШ ЧЕЛИК

Нисмо још! И не жели, да ми очи опет закрваве –

ЖЕНА

Убиј!

БАШ ЧЕЛИК

Жено, даље од мене, бриде руке од баршуна! Даље, од мене жено, пију очи од баршуна! Од мене, жено, даље, усне су ти од баршуна –

ЖЕНА

Полуди –

БАШ ЧЕЛИК

Не! Бићу слободан... ја ипак одох!

МЛАТИШУМА

Ију! Иде, оде он!

ЖЕНА

Иди, али – с тобом ћу ја!

МЛАТИШУМА

Јој! Сад ће њу –!
(Геста – убити)

БАШ ЧЕЛИК

Ти би смјела?

ЖЕНА

Не смијем само сама остати.

БАШ ЧЕЛИК

Онда... оvdје и ја остах. Млатишума, воде!

ЖЕНА

Ја ћу је дати. Гдје је чаша...
(Млатишума тикву да)
Зар крбањ овај?

БАШ ЧЕЛИК

(пије појудно, враћа Млатишуми)

Ево!

ЖЕНА

Мрске ти још чело мраче, донећу јела да окусиш, сједи само до мене.

БАШ ЧЕЛИК

Нећу.

ЖЕНА

Залогај само. Мораш.

БАШ ЧЕЛИК

Зашто морам? Како само велиш то?!

ЖЕНА

Кад те молим да залогај узмеш, и до мене сједнеш овако. Сједи!

БАШ ЧЕЛИК

Али јести нећу. Не могу јести вазда. Јео сам јуче. И прекјуче.
Једем сваки дан.

ЖЕНА

Нећеш појести бадањ меса, тек залогaј само. Не због глади.
Мени за вољу; да добијеш бољу вољу. Мало само...
(Служи га стојећи, он сједи)

БАШ ЧЕЛИК

Доста.

ЖЕНА

Гутљај вина још.

БАШ ЧЕЛИК

Пио сам.

ЖЕНА

Пиј још, јер ниси добре воље. На двору су мене служили тако,
и била сам вјечно мрзовољна. Боре ти на челу још се више
купе, – ја ћу сјести, а ти служи мене.

БАШ ЧЕЛИК

То не. Точи. Ја се смијем... хм, хм, хрр!
(И лупи песницом. Сто се пред њим стропошта)

ЖЕНА

Јаче. Сада мораш лећи. Дођи да легнеш, од бурних дана прво
да се одмориш, тек ће гада добра воља доћ.

БАШ ЧЕЛИК

Не могу лећи. Одспавао сам своје. Стојећи под љеском научен
сам сан тек заварати –

ЖЕНА

Простријећу сијена скоро покошена: пола сијена, пола пољског
цвијећа. Цвијеће ће мирисати, а ти ћеш на њем слатак сан
снівати, – простријећу, а ти лећи мораш?
(Оде у пећину)

БАШ ЧЕЛИК

Морам –? Да, мораћу... Млатишумо, погледај ме добро. Обићи
ме наоколу, па погледај снова: јесам ли се промјенио ја?!

МЛАТИШУМА

Исти онај мој господар стари.

БАШ ЧЕЛИК

Одох тад у гору. У висове. Њима. Одох да никад овима се не повратим! Слободо моја, дижем се теби!

МЛАТИШУМА

Ја ћу са тобом!

БАШ ЧЕЛИК

Са мном ти. Лисицу још за мном поведи.
(Пође)

У срећање долази Стара, – зла срећа. Са Женом нека она остане!

IV ПРИЗОР

СТАРА

*(поремећена страхом улази. Погледа Баш Челика,
и одлахну јој)*

Ти се ниси промјенио?!

БАШ ЧЕЛИК

Нисам ја!

СТАРА

Остао исти...?!
(Огледа га још)

БАШ ЧЕЛИК

И остаћу вазда. Чуј: у пећини је Жена –

СТАРА

А куда ћеш ти?

БАШ ЧЕЛИК

У лов. Ти ћеш остат с њом. Збогом.

СТАРА

Боље да не одеш.

БАШ ЧЕЛИК

Зашто?

СТАРА

У пећини је жена. Човјек сам живи како хоће, у двоје како мора. Протужиће кад остане сама. Кад зајеца жена, чује се до неба, кад проплаче, и богу је жао.

БАШ ЧЕЛИК

Ти јој причај. Не дај да мисли. Ради ма шта, нећу да плаче!

СТАРА

А да јој се што догоди?

БАШ ЧЕЛИК

Што би јој се догодити могло?! Њој се ништа не смије да догоди. Зар би се иком код мене могло да догоди што?!

СТАРА

Гдје је жена, свашта може бити.

БАШ ЧЕЛИК

Код мене не. Нек зна да је била код мене: њој се ништа не смије догодити. Ништа на њу, и њој нико!!

СТАРА

А она?!

БАШ ЧЕЛИК

Ако хоће, нек иде куд хоће. И нек ради што хоће.

СТАРА

А ја, ако она и усхтједне да оде?

БАШ ЧЕЛИК

Не мучи ме! Ово су муке горе од јуче –

МЛАТИШУМА

Кобац! Стријелу!

(Опази копча, припе стријелу. Чу се Женин глас и оте му стријелу)

БАШ ЧЕЛИК

Жена –?! Млатишума нек остане уз вас. Устреба ли, он зна гдје сам, – стријела бићу ја!

(Оде)

V ПРИЗОР

ЖЕНА

(још невидљива)

Дођи, војно мој, спремила сам све!

СТАРА

(пакосно)

Отишао је.

ЖЕНА

Куда? Оставио ме?! Ја ћу за њим!!

СТАРА

Куда? Нико не зна куда иде он. Остави нас покрај тебе.

ЖЕНА

Даље, раге, боље бити сам!

СТАРА

(Млатишуми, који на то оде)

Даље, кад ти лијепо вели. Ја ћу јој причати.

ЖЕНА

Ја ћу плакати. Ја ћу му се осветити –

СТАРА

Ја ћу ти зборити лијепо, и он ће скоро доћ.

ЖЕНА

Знаш за цијело? Јел обећао? Отишао није да се не врати? Збори тад – ал ко си ти, страшна жено, ти?!

СТАРА

Његова лонцогреба. Нико, кад оvdје пребивам. Прије мог крштења мачак ме прескочио, па сам несретна да не могу одавде даље, но оvdје мирно да останем.

ЖЕНА

Несретна си и ти? А његова? Зар сви пате оvdје? Он обећа збиља, да ће скоро доћ?!

СТАРА

Хоће. Како се причати да! Никад ме нико с помњом слушао тако није као сада ти! Како се зажелих женског разговора ја!

ЖЕНА

Несретна си и ти? Заједно ћемо моћи бар плакати! У дому оца мог тече мед и млијеко и сасипа из биљура у посуде златне, оvdје једва вода капље у туквање дрвене – али о благу не! У двору оца мог имала сам троје браће и четврто оца миловање; оvdје њега и он ме оставља – ал ни о томе не! У двору оца мог имала сам мужа – ал ни о њем не. Што хтједох оно? Дрхћем већ што се још не враћа он... Збори, Стара, о њем што!

СТАРА

Он те воли.

ЖЕНА

Признао ти?

СТАРА

Више: мучио се, кад је полазио, што те оставља. Бринуо се, кад је полазио, на ком ће те оставити, као што се брине за свог лица тек.

ЖЕНА

Какав је лисац његов тај?!

СТАРА

Црвена, дебела мрцина опака. Припитомио га је сáм. Ја га мрзим, али он га воли јако.

ЖЕНА

Може ли се лис видјети?

СТАРА

Сада не. Као да мисли разумије из далека, кад Господар оде, нестане и њега, и не врати се, док госа не дође. И све што се њему збуде лис у напријед предосјети, као да једним концем судбина повеза њихова живота два, и кад повуче један, за њим се други покрене. Док лис живи, ја вјерујем, њему ништа не може бити, јер лис живот њему подржаје!

ЖЕНА

Гдје се завлачи лисичина та?

СТАРА

Код језера доље пребива.

ЖЕНА

Може ли се ухватити?

СТАРА

Ни видјети, док јој он не звиждне.

ЖЕНА

А језеро?!

СТАРА

По њем плове увијек чудне сјене, и спуштају гране до воде зелене, као да хоће из дна нешто да изваде. Око њег трска; Кад вјетар ноћу у њу уђе, као да сабласти шапћу међу собом. Плитка вода маховине пуна; као магла што се наша по ваздуху, гиљаве тако траве пружају масне влати своје по њој свуда и преплећу

их као клупко змија да чун кроз њих не може клизне средини, гдје је љеска с имелом израсла, а под њом се гуја угњездила с каменом драгим на глави глаткој.

ЖЕНА

Језеро је вода тајни пуна –

СТАРА

Ко ти за њих рече? Да, у плићаку, баш у крају гдје највећма заудар, ту се вазда дижу клопци као да жив неко испод воде дише...

ЖЕНА

Језеро је око суза пуно, што из дна земље вапе небу за помоћ.

СТАРА

Ти не слушаш више, што сам ти зборила...? Далеко се некуд замислила. Док си о Господару мом зборила, око ти је гњев палио, за ким протужи сада? За домом? Својима?! За својим оним... мужем?

ЖЕНА

За ким рече? Муж ме волио, ја њега нисам. Ја не мислим никада на њега –

(Карактеристичан звиждук из првог чина)

Шта то би?!!

СТАРА

Од наших нико тако не звижди. Јазавац није, а ни птица није–

ЖЕНА

А ипак је звиждук био. И ја сам га негдје чула –

(Сјети се)

Како ме нагло забоље глава... јел извор тамо, да ју наквасим?!

СТАРА

Ја ћу до њег с тобом.

ЖЕНА

Бусење удеси, да се боље сједи, да ми даље причаш о себи –

СТАРА
 А да дође он?
 ЖЕНА
 Ко --?!
 СТАРА
 Мој господар, и твој.
 ЖЕНА
 Зар би могао доћи...?
 СТАРА
 Желила си!
 ЖЕНА
 Нећу сад да дође. Задржи га... послје, главобоља док умине.
 (Оде)
 СТАРА
 Чудна боља... што јој је? Жури! Тек имам за те причу праву.

VI ПРИЗОР

МЛАТИШУМА

Ти сама зар, а овдје је неко.

СТАРА

Дошао он? Ко би други нама смио?!

МЛАТИШУМА

Није он. Шуњао се. Тек му сјену видјех се мицати. Није он, други је неко био. Није ту, другдје ћу га наћи.
 (Ишчезну)

СТАРА

Ко је?!

(Викну за њим и да пође, али се врати)

ЖЕНА

Ко би био – ја. А Господар –? Није дошао –?! Од воде јаче глава стегну, бил наћи знала биља од убола?

СТАРА

Били знала наћи ја? Што ја не бих нашла... наћу и оног!

ЖЕНА

Кога!

СТАРА

Прилегни, ил сједи. Док се вратим, рећу ког.
(Оде)

VII ПРИЗОР

ЖЕНА

(увуче Царевиха)

За бога, човјече, откуд овдје ти?!

ЦАРЕВИЋ

Бјежи, жено, да бјежимо!

ЖЕНА

Баш Челику ти дошао по ме сам?!

ЦАРЕВИЋ

Ја и љубав моја. Јеси жељна миловања мога?

ЖЕНА

Прођи се мене, немој! Међу нама свршено је, за те сам пропала.

ЦАРЕВИЋ

Питам само волиш ли ме још, и опет биће добро све.

Стара, мало иза ње Млатишума. Укажу се, згрозе, и уклоне.

ЖЕНА

Ти би хтио...? Ти би заборавио...?!

ЦАРЕВИЋ

Ја бих опростио све! Бјежи са мном, да сретни будемо!

ЖЕНА

Не.

ЦАРЕВИЋ

Зар ово дом да буде твој? Не дам да гине бисер у буништу, –
преклињем те бјежи са мном!

ЖЕНА

Не. Никако не.

ЦАРЕВИЋ

Јеси ли жељна ти пољупца мог? Реци: јеси, отећу те њему!

ЖЕНА

Ти би ме смио њему отети?

ЦАРЕВИЋ

Отећу те као што те и он мени оте!

ЖЕНА

Ти сам дође Баш Челику по ме... али не! Још никако не!

ЦАРЕВИЋ

Не волиш ме. Дај знак најмањи да ме волиш, и ја ћу те себи
уграбити...

У даљини јекну рог.

ЖЕНА

Млатишума дозива га... издани смо: бјежи

ЦАРЕВИЋ

Сам?!

ЖЕНА

Да те спасем преклињем те: бјежи од њега, узастопце за њим ступа смрт!

ЦАРЕВИЋ

Зар ти је жао мене?

ЖЕНА

Бјежи! Нећу да те погуби.

ЦАРЕВИЋ

Жао ти је мене? Остајем! Пољуби ме, јак ћу бити да се побијем!

ЖЕНА

С њим? Ти би се смио побити с њим?!

ЦАРЕВИЋ

Што ми је за живот стало, кад за те губим главу: побићу се с њим.

ЖЕНА

С њим!! Остајеш збиља? Погубиће те, иди! Нећу да видим смрт. Остајеш ипак... али ти се бојиш... што ми је – ти се не бојиш, не иди! Борићеш се с њим, и дошао си сам: да те видим, мужу мој, да ме пољубиш!

ЦАРЕВИЋ

Пред смрт да ми кажеш то... Живот ми цијену своју добија, бранићу га, – моја си!

Док је љуби, улази Баш Челик, и Млатишума

VIII ПРИЗОР

БАШ ЧЕЛИК

Ха, гдје жена сама оста, бива свашта.

МЛАТИШУМА

Јели он? Били га пецнуо?

БАШ ЧЕЛИК

Он је! О, да, није он...!! Млатишумо, чувај ме од мене сада: оног не смијеш погубити!

ЖЕНА

Баш Челиче, гле дошао по ме човјек мој. Ево га.

ЦАРЕВИЋ

Ја! Ево ме!

БАШ ЧЕЛИК

Бијес ме кида, али ја памтим... напоље, оvdје те чека смрт!

ЦАРЕВИЋ

И жена. Зато остајем.

БАШ ЧЕЛИК

Снио си, и то ме блажи... иди! Смион си и то ме дражи!... За то те молим иди. Поклањам ти живот један.

ЦАРЕВИЋ

Не требам њега. Жену своју хоћу. Неко само теби на мегдан смије стати: презрен муж. Удри!

БАШ ЧЕЛИК

Иди! Иди! Преклињем те: Иди!!!

ЖЕНА

То и хоће он, али прво чуј: дође да мири завађену крв. Не љути се, он све заборавља, и хоће мене да поведе собом.

БАШ ЧЕЛИК

Млатишумо, држи ме! Последњи пут му велим: иди! Али он сам нека оде. И да никог не дотакне, јер тако ми гробне земље, и тако ми трипут свега од неба до земље... не! Хоћеш да земљу пред тобом пољубим: иди!!!

ЦАРЕВИЋ

С њом!

БАШ ЧЕЛИК

Тад знамо посао наш: удри!

ЦАРЕВИЋ

За мач!

(Извуче, витла њим)

БАШ ЧЕЛИК

Ни тако не. Млатишумо, љесковачу; мас љескова чуда твори,
нек отвори око тикви!

МЛАТИШУМА

Ево тебе, господару!

(Да тољагу)

БАШ ЧЕЛИК

Држи се!

(Изби Царевићу мач, па замахну)

А сад –

ЖЕНА

Не.

БАШ ЧЕЛИК

С њим би?! Пи! Нећу жену да убијем!

(Баци тољагу)

ЦАРЕВИЋ

Свладао си ме. Јакост је твоја јача. Стојим чврсто до ње. Љубав
је моја јача: – доврши, што поче!

БАШ ЧЕЛИК

Глава бучи. Искре скачу. Не чујем ван себе ништа више... што
их не погубих обадвоје? Не могу ли – ха, мани још једном руком
мачем, мани и замани ма нестало свега –*(Састави самур с обрвама, дође до Жене)*

ЖЕНА

Јак си као земља црна!

БАШ ЧЕЛИК

Не! Незнатна је смрт за ово. Од смрти је веће ово. Јаче је од смрти ово! Живи! Ја ћу у борбу да уђем и с тим... Млатишумо, изнеси жива ово!

(Показа Царевиха)

МЛАТИШУМА

Од нас жив страни никад не оде. Овог жива баш ја да изнесем?! Нећу ље, па посијечи мене!

БАШ ЧЕЛИК

И ти ме изневјери већ? Дал остави смрт то мене? Страху више не ширим из себе: и молити почео сам... дал зато и ти у борбу уђе са мном?!

ЦАРЕВИЋ

У борби овој пасти нисам могао, – живот си ми дужан био. У борби овој само си ти пасти могао!

ЖЕНА

Па ипак си пао, кад си у борбу такав ушао. Иди!

ЦАРЕВИЋ

Жено...!

ЖЕНА

Иди, вели, и ја!

БАШ ЧЕЛИК

А ти?!

ЖЕНА

Остајем уз тебе.

БАШ ЧЕЛИК

(рикну)

Ха, небо ми се насмијало... Млатишумо, троструку канцију, да уженем месо у кошуљу!

ЦАРЕВИЋ

(узмиче)

Не!

БАШ ЧЕЛИК

Пази да не изгубиш живот што ти Бог даде. Што га сам створи,
тог ти ја узех...

(Замахне канџијом, Жена спријечава)

ЦАРЕВИЋ

(Жени)

Ти велиш: иди, – ја идем. Идем, али у срцу носим сада истом
тебе!

БАШ ЧЕЛИК

(отурне Жену)

Напоље! Живи!

*(И Царевић оде. Тад се он обрну Жени. Страшан је, а канџију
витла више себе)*

Играла си се са мнош! Са мнош си се хтјела проиграти, – на
кољена!

ЖЕНА

Како си диван у бијесу свом. Како жариш, кад ти бијес очи
озари! Удри, и бићеш бијешњи; бићеш бијешњи, и бићеш још
љепши!

БАШ ЧЕЛИК

Удри! Удри! Осушила се, руко удри!

(Баца канџију)

Хтјела би да те убијем! Да заплачеш опет, хтјела би; сузом
својом да ме згодиш хтјела би... али не! Памти: не знам шта је
бол!

ЖЕНА

Вичи још! Још да ти слушама набујао глас! Оркан бијесни у
гласу твом – вичи, и бићеш љући; бићеш љући, и бићеш јачи,
љепши!

БАШ ЧЕЛИК

Јачи? Ја још јачи?! Жено грозна, од мене шта би ти?!

ЖЕНА

Мој да будеш. Мој.
(Па обви се око њега)
 Посве мој!

БАШ ЧЕЛИК

Стежи. Привини и ти. Јако. Јаче. Да се чује како пуца кост. Још.
 Што стаде?!

ЖЕНА

(С ухом на груди му)

Ја чујем како куца срце твоје.

БАШ ЧЕЛИК

Узми нож, и забоди у њ, и смијаћу се ја, док бола будеш ти,
 јер памти: за бол не знам ја. Кад ме ране, рана ме запече, запече
 и крв распали у мени, крв узбуди јарост и јед, и што другог
 боли, доведе мене у опојно стање, у сласт да убијам, и снагу
 да косим. Узми нож и боди, и пјеваћу док бола будеш... а, ти
 ме угризе?!

ЖЕНА

Заболи?!

БАШ ЧЕЛИК

Кад ти загризе, заболи!

ЖЕНА

То за то, јер ме хтједе оставити! – Оставио си ме!

БАШ ЧЕЛИК

Ко ме то одаде?!

ЖЕНА

Осјетила сам. И како се обрадовах, кад си се вратио! Зашто си
 се вратио? Мени си се вратио!

БАШ ЧЕЛИК

Јест, хтио сам да се не повратим. Да се никад не повратим. Али
 кад рекоше да је дошао он, морао сам доћи. Издала си ме!
(Пође)

ЖЕНА

Куда?

БАШ ЧЕЛИК

Горе. На висове. У слободe наше.

ЖЕНА

С тобом ћу ја!

БАШ ЧЕЛИК

Човјек тамо господари сам!

ЖЕНА

Не остављај ме више! Пламтим, немој ићи! Принесох жртву и отјерах мужа, ја немам више натраг куда...

(Клече и обузе му ноге)

Предајем ти се, твоја сам, али ме не остављај више.

БАШ ЧЕЛИК

У бездан ме вучеш, на дно таме страшне... Вук

(Чу се завијање)

Камењак! Долази ми на изазов! У лов! Млатишумо, у рог затруби, да се окупе сви дјетићи. У лов, гору ћу сву да окренем...

ЖЕНА

Не иди сад, изгарам! Остави вука, или убиј мене, изгарам од жеље своје за тобом!

БАШ ЧЕЛИК

Не зови никог друже; у рог не затруби: препун сам силе! Бјесним! Сам морам сада вука рукама да задавим!

ЖЕНА

Остај! Овако једном од нас живота нема. Заједно у гору, или у – смрт!

БАШ ЧЕЛИК

Прво на вуку снази одушка да дам, онда ти! Чекај док загушим вука, онда, љубо, доћу ти!

(Отури је, она паде и зајеца; он оде и зацјева страшним гласом)

Оој, горо! Шумо оој!

МЛАТИШУМА

(одлази за њим, прихваћа задњи глас)

Оој!

БАШ ЧЕЛИК

И језеро, вита јело оој!

МЛАТИШУМА

Оој!

Њих и гласова им неста у даљини.

IX ПРИЗОР

СТАРА

Господар пјева... никад још није пјевао он. Прва то је његова пјесма, како од срца пјева он, – а ти плачеш?!

ЖЕНА

Никад још у животу нисам плакала. Први је ово мој плач, и како ми из душе сузе теку.

СТАРА

Љубиш?

ЖЕНА

Плачем. И лелек мој ће гору проламати. Замрсићу бујне косе, расплести их да их вјетар шиба, као луда јурићу по гори и грлити камен. Полудићу, Стара!

СТАРА

Ког волиш тако: свога, ил овога?

ЖЕНА

Виће зар мужа мог? Остави ме! У тузи хоћу да олакшам бољу своју

СТАРА

Што ми сакри, да је муж дошао? Да ми се повјери, Млатишума не би никад овога дозвоао!

ЖЕНА

Ти би ми помоћ хтјела –?!

СТАРА

Жене смо. Зли нарок нећу да ме јаче тјера, – о, да сам те могла од љубави сачувати!

ЖЕНА

Не жали ме, хоћу да љубим! Ма ме ђаво превластио, хоћу да и он љуби мене! Живот даћу, али да ме љуби! Живот, или љубав!

СТАРА

Не љуби, голубице! Само мушки смије да љуби; женска са-гријеши!

ЖЕНА

Љубим! Страшно га љубим! Смрти, дођи, удави ме! Челиче, дођи, пољуби ме!

СТАРА

Ти љубиш Господара мог? Немој љубити њега! Да и на твом путу не ниче отровни броћ и оштро трње, преклињем те не љуби њега!

ЖЕНА

Ти волиш њега?!

СТАРА

Никог више не волим ја!

ЖЕНА

Волила си га?!

СТАРА

Никад! Не љуби никог! Ти љубав знаш у почетку. Ја познам њезин крај. Лијеп је почетак њен. Мирис прољећа, химна херувима, и блаженство раја: ништа нема љепше у животу. Ужасан је њезин крај: ноћ и студен, и страхоте мрака, страшније ништа није у животу. Јеси чула што је мацаруло?

ЖЕНА

Не, али се грозим и имена тога.

СТАРА

Ређу ти што је. Не слуша нико? Ху, каква се ноћ то спрема: помамни дуси из земље се кређу, вједогоње бор као у јесен мутну – такав је и он дух.

ЖЕНА

О чем поче, жено, то?! Па како се тресеш? Не спрема се с неба олуја бјешња но у теби што бјесни!

СТАРА

Чуј, ако знала ниси: мати не може дијете да убије своје. Некрштено дијете у гробу оживи. А кад из гроба изађе свога, мучи и дави други дјецу малу.

ЖЕНА

Има худи ствари. Само их неки не могу да виде.

СТАРА

Ја их видим увијек...

ЖЕНА

И мацарула си већ видела?

СТАРА

У језеру има један. Тамо гдје се клопци изнад воде дижу. Његово је то непочин-поље, а лисица стражу око њега чува.

ЖЕНА

Лисица? А кад Баш Челик није дома?

СТАРА

Да ко хоће мацарулу гроб да дирне, лисица би тамо се стверила.

ЖЕНА

А да мацарула у гробу нема?

СТАРА

Има. Смутне ми чаше има! У језеру почива мирно и кад хоће, он се дигне. Има свјећицу на глави, и кад иде, рукама пљешће, виче и дозива друге мацаруле себи. Док сам доље у свијету била, чим мрак лице на ма ком потавни, у једном се из главе његове почну очи на ме извраћати. Сваки се човјек у сутону у мацарула мени претворио.

ЖЕНА

А Баш Челик?

СТАРА

Само он не. Он и делије његове никада. Зато сам му овдје вијерна. За то их и мрзим тако све. Проклињем их, али од њих не смијем да одем!

ЖЕНА

Сад знам Баш Челик да не дође, како ћу моћи лисца ухватити!

СТАРА

Како ти око гњевом плану: – ти не љубиш, него мрзиш мога господара.

ЖЕНА

Не! Ја хоћу мацаруло да се смири!

СТАРА

Како –?!

ЖЕНА

Гроб ћу му ископати, па кроз срце колац пробости –

СТАРА

Немој! Не дам! Мацаруло је мој!

(Вјетар, онда звиждук с њим)

Чуј... дух већ један више нас прохуја!

ЖЕНА

То је звиждук био! Љубави његове дозив је то! Ако је он... о, да је он!

СТАРА

Опет звижд, а мрак се хвата! Не смијем с вама остати!

ЖЕНА

Куда?

СТАРА

Пусти ме! Он љуби тебе, а од Човјека сваког који љуби за мене се у сумрачју у мог мацарула претвори лик!
(*Оде преплашена јако*)

X ПРИЗОР

ЦАРЕВИЋ

Љубо...!

ЖЕНА

Ти! Муж мој? Зар ти живот омрзну тако, да се опет враћаш мени!

ЦАРЕВИЋ

Не љутиш се на ме ти?!

ЖЕНА

Вјерност ме дира твоја, – смијеш унићи!

ЦАРЕВИЋ

Хоћемо ли..?

ЖЕНА

Што?

ЦАРЕВИЋ

Одавде, даље да бјежимо?

ЖЕНА

Не могу! О, што не могу даље одавде... остани овдје ти!

ЦАРЕВИЋ

Ти зовеш... остајем гдје ти хоћеш. Како је тамно овдје! Планина је хладна и гладна, вратимо се дому нашем, љубо!

ЖЕНА

Он ће доћи... он мора доћи... ја чекам њега...

ЦАРЕВИЋ

Не дрхћи, љубо, ја ћу те бранити. Силовит сам отоич био, ал као поданик клечим пред тобом, и као вјерник божанству свом молим се теби: пођи са мном ти!

ЖЕНА

Он ће бити грозан кад дође. Грозницу ће ширити од себе...

ЦАРЕВИЋ

Ја ћу га дочекати, па нек пропоје нова пјесма од ужаса!

ЖЕНА

Он ће те убити! Глатко је лице твоје као ибришим-тканица, мека кожа попут магле, што се свија кад се на њу дахне, – убиће те он!

ЦАРЕВИЋ

Тијело је његово од челика, али и љубав је моја челична.

ЖЕНА

Ти би могао убити њега –?!

ЦАРЕВИЋ

Ја могу тебе љубити већма од њега: бјезимо само заједно одавде!

ЖЕНА

Да бјезим? Никад он не би питао тако. Он би ме понео собом. Узео би ме на руке, на страшне своје ручерине оне, подигао као цар круну, када је на главу меће, и пронео тако страве све. Да бјезим! О, што не могу да волим тебе! Срећу моју скриваш у себи – да бјезим с тобом зар?!

ЦАРЕВИЋ

Уз жељу твоју дође и љубав. Памет ми попи. Љубав ме твоја пречисти. Као жртва спремљен долазим да се борим с њим, ал за срећу љубави твоје молим бјежи од њег са мном љубо једина.

ЖЕНА

Да бјежим? Он ће нас стићи брзо –

ЦАРЕВИЋ

И брзо проћи зло. У засједи већ браћа твоја вребају на њега!

ЖЕНА

Дозвао их у помоћ?

ЦАРЕВИЋ

Ја од тебе нисам никуд ни ишао. Чекао сам да се спусти ноћ, да љубав у њој ојача твоја, и да ти могу одмах доћ. Сами су они дошли да те потраже!

ЖЕНА

Вас толико, а он сам?! Орле, соколе, змају, гдје сте?!

ЦАРЕВИЋ

Ти се љутиш... зар се браћи не обрадова?!

ЖЕНА

Ако ме хоћеш да добијеш, Челику ме мораш отет сам!

XI ПРИЗОР

БРАЋА

Сестро!

ЖЕНА

Браћо!

ЗМАЈ

Укреси ватру један, да видим скровиште сестрино!

ОРАО

Зар ово дом твој, сестро?!

ЖЕНА

Његово је ово гнијездо јуначко!

ОРАО

Добро ти је? Ако је добро, нека буде боље. Пођи с нама. Однећемо те од њега као на крилима својима!

ЗМАЈ

Протрести га после маљава! Зло га храни, ко од људске крви живи!

СОКО

Отац те чека, сав двор изгледа, – не дангуби: сати су као године данас.

ЖЕНА

Браћо, не могу! Волим вас, браћо, све, али одавде не могу. Са срећом се оцу повратите, браћо, ја ћу овдје да пропаднем, ал одавде не могу!

СОКО

Мораш! У крв ћемо за те сви! Ко ме закон лежи у топузу, трагови му смрде нечовјештвом – нек погине!

ОСТАЛИ

(без Жене)

Нек погине он!

ЖЕНА

Закон му је што му срце жуди, – оставите ме овдје да скапам!

ЛОВАЦ

(уђе и најави)

Долази он! Већ је близу он! Густа је тама шуму прекрила, ал
 куд прође, сијева челик са тока му. И док иде дах мумоњи као
 да море бије о бријегове!

СОКО

С нама сестро!

ЖЕНА

Савладајте му зор, онда идем!

ЦАРЕВИЋ

Кад је тако, мачеве љуте, па у бој с њим!
 Змају огњевити, ко те гледа, забљесну му очи, распали сада
 огањ змајогорчев свој,
 Соколе сиви, срамота је таквоме јунаку поћерати задрта ју-
 ношу, а за себе не уловит меса,
 Орле сури, орлушино, загрли га да му пучу ребра као ораси!

БАШ ЧЕЛИК

(с поља чу се гдје запјева)

Оој, горо, и планино оој!

МЛАТИШУМА

(с поља, као јака громозорна)

Оој!

БРАЋА

(закликташе и заграјаше помамно)

Ау! Оу! Иу!

Све јача тама и узбуна

ЦАРЕВИЋ

Слава обасјава јунаке иза смрти, Бог им сам спомен души и
 прекаду гроба чини! Пред вама ћу први ја! Или гробница ос-
 вештена, или освећена љубав моја ти!

ЖЕНА

Побједи, – твоја сам.

XII ПРИЗОР

БАШ ЧЕЛИК

Овдје смрди живо месо, камо га, ко доћи смије амо?!

МЛАТИШУМА

Камо га!!

ЖЕНА

Гле: браћа моја!

БАШ ЧЕЛИК

Мачеви и муж! Гле: жена моја. Ја је не дам, – хоћемо ли?!

ЦАРЕВИЋ

Ружа са струка не паде свога: хоћемо!

БРАЋА

Ау! Оу! Иу! Хоћемо! Да се поиграмо смрти!

ЦАРЕВИЋ

Маши добро; много нас је! Маши јуначки; сваки чврст као храст!

БАШ ЧЕЛИК

Рука је ова жива вука задавила отоич.

(Уздиже стрвину и баци им га)

Таки сте за час сви! Ова ће сада мачем да коси...

(Извуче мач)

Коси косо, да косимо! Да ваљамо док од траве сијено направи-мо, па махни, косо замахни!

МЛАТИШУМА

Замахни!!!

СОКО

(закликта)

Мач! Мач! Ау!!!

ОРАО
(цикну)

У крв! Убиј! Оу!!!

ЗМАЈ
(заурла)

Пали! Пали! Иу!!!

Битка; из мрака сијевају само мачеви, и чује се роптање и како удес проговара ударцима тешким. Не види се ништа, тек се чује кад се ко стропошта, те завлада мир.

ЖЕНА

Што сад... ни гласка... погинули сви?!

БАШ ЧЕЛИК
(стао и коси, па ће)

Хо, хо! Стани, мачу, свршено је, немаш о што тући!

ЖЕНА

Пали други сви?!

БАШ ЧЕЛИК

Као јабланови сурваше се. Коса ова јабланове коси.
(Млатишума украса луч Више гомиле уздиже Баш Челик палош)
Мир мртвима витезима!

ЖЕНА

И он пао, војно мој?!

БАШ ЧЕЛИК

Пали сви. Вуци на вука. Одуминула ми снага, сад те нећу растргати, дођи, жено мени!

ЦАРЕВИЋ

Не!

БАШ ЧЕЛИК

Ко из гроба збори то?!

ЦАРЕВИЋ

Нисам мртав, уљунио сам се само. Још могу стати, до посљедњег даха свог браним жену своју, – удри!

БАШ ЧЕЛИК

Замахни прво мачем, – покушај!
(Побједнички се ни не макну)

ЦАРЕВИЋ

Брани се, ударам...
(Тек што подиже мач, затетура и да падне)

ЖЕНА

Поштеди га, јунак је био!

БАШ ЧЕЛИК

Млатишумо. придржи га. Привиј рану, до куће одпреми. Смрти се је избавио, ал праштања више нема!
(Млатишума одлази с Церевићем, а укресана вагра плану, те црвеном својом свјетлошћу озарава пар)
А сад... што чекаш, жено ти?!

ЖЕНА

Од кад сам чула куцање срца твог, ја вазда слушам његов бат!

БАШ ЧЕЛИК

(рашири руке и пропе се)

Што желиш, жено...

ЖЕНА

(притрча му бурно у загрљај)

Тавну ноћ!

СТАРА

(Уђе с лучи. Виђе их обасјане црвеном свјетлошћу у загрљају, и престрављено крикну упјеривши руком на Баш Челика)
Мацаруо! Мацаруо мој!!

КРАЈ II ЧИНА

ТРЕЋИ ЧИН

Унутрашњост пећине. У сриједи огњиште. Отраг са стране процијеп у стијени који служи за улаз. На њем наваљене даске мјесто врата. Горњи дио отворен, види се планина. Кроз њег паде сноп сунчаних зрака на легало, на ком још спава Баш Челик и Жена.

І ПРИЗОР

БАШ ЧЕЛИК

Сунце...!

ЖЕНА

Треће то је!

БАШ ЧЕЛИК

Треће, зар?! Зар минуле ноћи три, и три дневи већ, један само загрљај, и један пољуб тек?

ЖЕНА

Три ноћи и још три дневи к том прошле у загрљају једном, тек један пољуб било све... Љуби још, и дај да те љубима ја!

БАШ ЧЕЛИК

Доста.

ЖЕНА

Ломан си? Што тако мотриш око себе: код тебе сам; ту сам ја.

БАШ ЧЕЛИК

С мене као да је нешто спало... као да нешто изгубих ја?!

ЖЕНА

Лези још. Што уста?!

БАШ ЧЕЛИК

Празно је у мени... из мене паде то!

ЖЕНА

Гладан си. Да доручак спремим?

БАШ ЧЕЛИК

Остави. Друго хтједох нешто... кад год се прије овдје пробудих као птица да је запјевала, ја жељу своју осјегах у себи; и пун жеље и другима да витештвом груди нажегнем мојима сам одлазио. Жеље сад немам никве у себи: жељу ту сам изгубио.

ЖЕНА

Жељу своју крај себе си нашао: жеља твоја жена твоја.

БАШ ЧЕЛИК

У јутро сам највише хтио. Као јато лаких птица у горе су мисли полетеле моје, – ја сад мисли своје немам.

ЖЕНА

Какву мисао? Зар мисао твоја није жена твоја, зар ти мисао свака није код мене?!

БАШ ЧЕЛИК

Остави ме. Љут сам. Ја сам нешто изгубио...

(Лука)

Ко је?

МЛАТИШУМА

(Споља)

Неко ти се шумке шуња према пећини!

БАШ ЧЕЛИК

Фрк га фисни! Ко смије да се у близини мојој фула?!

МЛАТИШУМА

Не могу. Просјак је.

ЖЕНА

Просјак?! Побојох се да Царевић није. Просјак је... Што бих да му удјелим?

БАШ ЧЕЛИК

Просјак? Да је витез, убио бих га ил у чету примио своју. Просјак је... остави божјака у миру: с њим не могу ни једно ни друго, ни чете своје немам више ја!

ЖЕНА

Имаш мене,... жену имаш!

БАШ ЧЕЛИК

И бокца је оног мисао дотјерала амо. Сваки човјек мисао своју има, ја сам људе убијао, да мисао моја ојача у мени, да нагресне и зашјева... ја пјесму своју не чујем у себи; пјесме моје нема од јутрос у мени.

ЖЕНА

Имаш мене. Пјеваћу ти ја. Куда?!

БАШ ЧЕЛИК

Доћу одмах. Три ноћи и три дневи већ сам овдје, а лисицу не обићох своју.

ЖЕНА

Заједно је обићимо!

БАШ ЧЕЛИК

Уплашиће се тебе. Идем сам.

ЖЕНА

Реци бар, каква је лисица то?

БАШ ЧЕЛИК

Припитомљена, ал уједа. Боји ме се, ал и воли. Нејаку је вуку отргох из жвала, и док је чопор гладних звјерова завијао здвојно око нас, ја је пустих, а она пође сама у мој траг, и отад ми вијерна оста за вазда. Пођем ли на потхват куд, гледнем тек да ли јој око сија као кад сунце распуклу шљиву зажари, и по сјајности тој ја спознам исход свој.

ЖЕНА

Куд се журиш тако? Остављаш мене саму!

БАШ ЧЕЛИК

Доћу!

ЖЕНА

Кажи још: с никим се другим овдје дружио ниси ти?!

БАШ ЧЕЛИК

Она, Млатишума, Стара и ја смо овдје пребивали. Између себе никад ријеч прозборили нисмо; ћутке смо тако на окупу живјели. Жијели скупа, а свако је опет био сам.

ЖЕНА

Самоћа ти није досадила?

БАШ ЧЕЛИК

Увијек сам желио бити сам. До сад увијек.

ЖЕНА

А сад?! Велика душа није никад сама. Ни кад је најсамотнија. Снага њена чека и тражи да се с другом састане. Траци твоје душе и чежња њена силена додиривала је мене одавна; – од дјетињства сам знала да ћеш једном мени доћ. И дошао си: вијеран ми био, те сад... што се смрачи опет чело твоје: уз тебе сам ја?!

БАШ ЧЕЛИК

Остави ме! И лисица је мени увијек вијерна била, а сад... сад заборавих на њу ја. Чула је мој корак. Чекала је. Ја јој дошао нисам, њу изневјерих ја!

ЖЕНА

Ти јој отиђи. Пуштам те –

БАШ ЧЕЛИК

Мене –?!

ЖЕНА

– али се пожури. Чекам те!

БАШ ЧЕЛИК

Доћу. Чекај. Доћу још свакако –

ЖЕНА

Како рече то? – Зар помисли друго? Зар опет... не пуштам те, закуни се да ћеш опет доћ –

БАШ ЧЕЛИК

Обрекох: данас још ћу натраг доћ!

(Оде, а набусито гурну врата да се даске поломише. Кроз отвор, иза јела, сијери језеро)

ЖЕНА

Данас још... а сутра?!

(Час гледа за њим; уздахну; па поче равнати коже и биљац на постељи)

II ПРИЗОР

СТАРА

Отишао је... једва дочеках! Ти уздану?!

ЖЕНА

Чула си?

СТАРА

Већ те кида боља потајна. Уздах јак уз љубав јаку, – и он тебе љуби јако.

ЖЕНА

Ко ти рече то?

СТАРА

Ни један мацаруо није тако страشان био као онај што на глави спазих његовој. О, ал ја га се не бојим више, ја сам рупе заптила све.

ЖЕНА

О чем збориш... боље о кому?!

СТАРА

О муци својој. Три дана љубави твоје три стољећа су била патње моје. Сазнала сам зашто ме мучи мацаруо.

ЖЕНА

Збориш о утвари мозга свог, – језичај зашто, можда је тако и ово мени!

СТАРА

Мало дијете не може умријети док до добе не доспије коју му је усуд досудио. Ако му ко душу растави од тијела прије, запахне је он другоме –

ЖЕНА

Па?!

СТАРА

Кад сам Мало своје у воду бацала, погледа ме оно очицама, којима је једном имало мајку своју миловат и љубит, погледало па их одкренуло од мајке своје људима туђима. Није мајку своју ником оптужио, ал кад му се душа с тијелом дијелила замилова туђе више него мајку своју рођену. И зато чим туђин замилује коју, осјегим у њему душу малог свога, а на лицу спазим његов лик. И код Господара спазих вечери оне исто –

ЖЕНА

И да те не прогања побјеђеш од нас?

СТАРА

Куда? Пун је свијет мацарула. За казну ми је досуђено да останем овдје, али...

ЖЕНА

Хоћеш зато да убијеш њега?!

СТАРА

Њега? Господара! Зар си могла ото и помислит?! Бил ти могла?!

ЖЕНА

Да ме престане волити, могла бих све!

СТАРА

Ја више никог живота лишити нећу само њег –

ЖЕНА

Кога то?!

СТАРА

Лица. То ће ми помоћи.

ЖЕНА

Како?!

СТАРА

Ево како: оне ноћи хтједох од вас за увијек побјећи. У свијет нисам смјела, вама никако, те на језеро одох мацарулу моме. Утопити се хтједох, али сам чекала, прије него на други свијет одем, и за увијек се можда растанем од њега, – у рај ће он доћи, а ја куд сам заслужила – да га још једном видим како лута с друговима. Клопци се дизали као нигда, али се више воде дјете не подиже. Плакала сам горко, утопити се хтједох, али сам заспала. Тад ми се у сну јави старац бијеле браде као овца, и благим гласом рече: жено, гријешила си много, патила си много, праштају се гријеси твоји. „Како ће се они опростити”

завикнух ја и падох му пред ноге, „кад су ми јуде самовиле на рођењу досудиле да сама срећу своју прокунем?!“ А старац ме помилова овуда по глави, и рече: „Господар твој срцем својим љуби“ –

ЖЕНА

Тако баш рече Старац Пермудри –?

СТАРА

„Срцем баш цијелим“, рече, а ја дометнух: „Он и лисца свога воли врло, и њихова срца једнако куцају, а на далеко осјећају исто“ –

ЖЕНА

Зар би то збиља могло бити? Како?!

СТАРА

Зар ја знам како, главно да је тако. Нису све ствари како их видимо, па чуднијих још има сутика. Неког човјека морила Мора, и ноћ му на ноћ дисање гушила док од муке не узјаха коња свога као лабуда бијела и успропнице на њем не побјеже од свог дома у крај туђи. Кројачу га срећа нанијела, ал чим заспа притисну га опет Мора, и од муке поче он викати. Домадар подиже свијећу да види рашта му се мучи гост, кад тамо ал по гуњу покривачу длака се бијела миче велика брзином као да змија протрча. Кројач своје ножице узе, па пресјече длаку с њима, а чим се длака мицати преста, умири се одмах гост. Пун хвале одморан човјек у јутро се диже коњу свом, кад тамо ал у кошари мртав лежи његов коњ, – у длаци је живот његов био, а длака опет она неспоменица.

ЖЕНА

Имаш право. Највјероватније за вјеровање није: срце се може другоме дати, у лисцу је оном срце његово!

СТАРА

Вјерујеш сад?

ЖЕНА

Вјерујем све. Како ћеш моћи сама лисца убити?

СТАРА

С твојом помоћи. Зато и дођох да те за њу замолим. Све излазе из јазбине заптила сам, оставила један тек, што води кроз шаш језеру. Пред њег сам биља отровна снела, ког знам како намијенити ваља, те чим ватру у њем укрешем, у јазбину дим ће навалити, омамљен њиме лис напоље хтјеће, а тад – моје су руке старе – несигурне, твоје јаке, поуздане, па кад из рупе побјећи хтједне, с копљем овим срце му прободи, а чим му из ране кану три капи крви на огњиште на коме се Господар гријао, пашће с мене тешке чини, – свети Старац то ми је обећао!

ЖЕНА

Је ли лисац у јазбини?

СТАРА

Кевтао је кад год сам рупу коју забила.

ЖЕНА

Ти рече да је живот Баш Челика скопчан с животом његовог лиса? Да се Господару догоди штогод?!

СТАРА

Срце ћу оно поклонити теби. У ког је срце, онога је и љубав његова. Поклонићу га теби, – ти му чувај живот тад!

(Пође)

ЖЕНА

Не дирај лисца... ја се бојим...

(Отима јој се)

СТАРА

Ти љубав нећеш његову да примиш? Зар ти не волиш Господара више? Или ти срце понио други?!

ЖЕНА

Ко?

СТАРА

Исјечени. Онај из двора. Царевих.

ЖЕНА

Мужа сам свог одагнала. Он неће више доћ.

СТАРА

И волиш Господара мог?

ЖЕНА

Ја волим љубав своју!

*Карактеристичан звиждук, али нападно сада тих, да га не чу
Стара*

СТАРА

Онда хајде са мном. Помози ми.

ЖЕНА

Да. Не. Хоћу... али нећу. Сама отићи...

СТАРА

Што ти би, те удари у вјетре смућене?!

ЖЕНА

Ти збиља мислиш... ти вјерујеш у то... пожуре се онда језеру сама. Господар је лисцу баш отишао... неће да нас заједно сагледа... пожуре се да лисицу собом не одмами, и чекај... – Чим узмогнем од њег доћу ти!

СТАРА

Он отишао лисцу? Што ме пусти толико причати?! Одох, а ти – мајчиног ти млијека доћи; прије још вечери ове лисац мора погинути!

(Оде)

III ПРИЗОР

ЖЕНА

*(чим Стара изађе, уведе јадна просјака. Разочарана тим
натмурено ће)*

Чији звезд то би? Ко си, с ког толики висе липаћури?!

ПРОСЈАК

Не познаш ме више ни ти? Мени теби нема приступишта...

ЖЕНА

Ко си, који такве ријечи рабиш?!

ПРОСЈАК

Твој муж, Царевић.

ЖЕНА

Што би с тобом?!

ЦАРЕВИЋ

Љубав ме твоја догнала на ово.

ЖЕНА

Што дође...? Да се бориш с њим из нова?!

ЦАРЕВИЋ

Изломљене вијешти оклепане не боре се више ни с ким.

ЖЕНА

Што би?!

ЦАРЕВИЋ

Тебе да ослободим!

ЖЕНА

С ким?! С чим?! Ти такав сам?!

ЦАРЕВИЋ

Освојићу те љубављу својом. Док ми се живот колебао између смрти и овог опстанка, док ми се тама на очи спуштала, разум ми се расвјетлио, и у свјетлости тој предсмртној ја сам једно појмио једно: Баш Челика ни не може побједити нико. Човјека нема њега да побједи. Њега само савладати мооже –

ЖЕНА

Ко?!

ЦАРЕВИЋ

Жена. Ти.

ЖЕНА

С ком? С чим? Мораш рећи како?!

ЦАРЕВИЋ

Кушај га; дознај гдје му је снага.

ЖЕНА

У јакости.

ЦАРЕВИЋ

Много има јаких људи, ал су слаби, док им снагу нешто не пробуди.

ЖЕНА

Што је то нешто?!

ЦАРЕВИЋ

Његово нешто. Мисао његова. Његова је снага у тој мисли.

ЖЕНА

У мисли –?!

ЦАРЕВИЋ

Ту мисао треба дознати, и – убити. Онда је готов.

ЖЕНА

Мисао –? Мени треба срце његово. Што ти мисао ту не уби?!

ЦАРЕВИЋ

Мушко ју не може наћи. Само се жени ода муж.

ЖЕНА

Мисао –? Којешта. Вас је толико на њег ударило, што га нисте с мишљу том убили?!

ЦАРЕВИЋ

Јер је наша слаба била. Ево и сад чини ми се, да си ме бар једном само пољубила, онако од срца као некад, ја бих га и сам погубио!

ЖЕНА

А да ти сада цјелов дам?!

ЦАРЕВИЋ

Ја бих га убио!

С поља се чу Баш Челик; дозива: Хој-хој! Хоој!

ЖЕНА

Нашалих се. Даље, да ти се зло веће не догоди!

ЦАРЕВИЋ

Дозива делије своје.

ЖЕНА

Делије опет да му дођу? Он ће с њима... како би га ти могао убити?

ЦАРЕВИЋ

Убићу га! Пољуби ме, и твоја је смрт његова!

ЖЕНА

Не! Још нисам ништа рекла. Још ништа... иди, ал далеко не отиђи. Можда ћу те и требати... причекај!

ЦАРЕВИЋ

Чекаћу!

(Одлази тешка срца)

IV ПРИЗОР

БАШ ЧЕЛИК

Ти сама и овдје још?!

ЖЕНА

*(осјетила да наступа њен велики час, с тог се скупи,
па промјени)*

Питаш као да ти сметам. Као да те радујем сједам до тебе: ту сам!

БАШ ЧЕЛИК

(Млатишума који уђе за њим)

Подстакни ватру; што гледаш...?!

*(Млатишума се сагну ватри, не пази даље на њих. Како се почиње
мрачити, ватра их све више озарава. Тад продужи Жени он)*

Делије сам звао ссби. И дјетићи с њима дође. Хоћу да им речем
врсну ријеч мировну. Стара нек брва спреми с тобом хитро,
(Млатишума оде)

а ти их послужи уморницом добром. Дај обила из мјешине
кратошије куком трапљене.

ЖЕНА

Биће све. Што си тако мрзовољан ти?!

БАШ ЧЕЛИК

Лисац ми из рупе први пут не дође. Из таме видјех шљивасто
му око на ме како засвјетли чудно; као да ме пије гледало ме,
ал ми не хтје прићи из јазбине.

ЖЕНА

Жао ти?

БАШ ЧЕЛИК

Зло би било да се њему што догоди. Волио сам га као да је
моја судба с њим везана, а сад... мој лис ми не хтједе изаћи. Не
полети као обично –

ЖЕНА

Ја ћу полетети теби.

БАШ ЧЕЛИК

Ти –?

(Станка. Уста)

Што делија јоште нема?!

ЖЕНА

Буди вољан са мном на бесједи: ја видјех како лако савлада браћу моју овдје, а виђех и како те везана у град они доведоше. Ја виђех силу, и виђех слабост твоју: како су те онда браћа моја савладала?

БАШ ЧЕЛИК

Рекао сам: никад ме они нису савладали!

ЖЕНА

Да што? Јоште воде овдје не окуси!

БАШ ЧЕЛИК

Ни жеђ. Никад ни глад, ни жеђ нисам познавао.

ЖЕНА

Па што онда?

БАШ ЧЕЛИК

Рекао сам – ... ал нисам рекао ништа. Ко би теби што и рекао... гле, како пали образ твој!
(Обриса страну лица до ње)

ЖЕНА

Кажу што... бојиш се?!

БАШ ЧЕЛИК

Тебе? Ха, ха, ха, што усна твоја дрхти тако живо?!

ЖЕНА

Што сијева око твоје тако?... реци прво: што? Нећеш–? Бојиш се!

БАШ ЧЕЛИК

Тебе?! Хо, хо, хоооо, мораш доћи да те загрлим, – ... не. Дође делије. Посље.

ЖЕНА

Причај ми бар док не дођу: преварила те браћа моја?

БАШ ЧЕЛИК

Не.

ЖЕНА

Надмудрила, клопци домамила?!

БАШ ЧЕЛИК

Ни то не.

ЖЕНА

Да што? Да ко?!

БАШ ЧЕЛИК

Ти.

ЖЕНА

Ја --?! Збиља ја? Дакле истина је: ја сам те свладила. Једино једина ја! Сад знам што ми ноћас све не кажеш. Свладила сам те, па страхујеш да те опет ја не свладам. Чувај ме се.

(Љуби га)

Бојиш ме се, бојиш ме се, бојиш!

БАШ ЧЕЛИК

Тебе? Хе, хе, хе

(По могућности насмија се слатко)

баш ћу ти рећи да ме свладаш и опет! Ја сам се с твојом браћом играо дуго; варао их, изазивао; с делијама смијао им се често. тад ми дође чудна воља кад већ они ништа мени не моглоше, сам да уђем у град њихов, и у њему их све потучем –

ЖЕНА

Зашто баш у граду?!

БАШ ЧЕЛИК

У замку вашем кула је округла. О њој приче причају се разне, да зло прође, ког у њу уведу. Да то дознам, на себи искушам, хтједох прво у њу сам ући, онда побит Цара и синове. Помамом бојном сав опијен мотрио сам с бријега супротнога град ког сам се спремих заузети и кулу му на крају округлу, што све друге висином надвиси а тамо их помрачи својом, кад на прозору се с мужем својим ти указа. На вјетру ти вео залепрша као крили у тице какве. На врхунцу планине моје, кад никог нема поред мене, залепрша тако у мени нешто –

ЖЕНА

Тица?

БАШ ЧЕЛИК

Жеља за зраком и чистоћом тајанственом слободе мирне што трепти у зраку онуд недирнута ничим. И док сам тебе мотрио тако, ухватише ме браћа твоја.

ЖЕНА

А јуначка твоја жеђца?!

БАШ ЧЕЛИК

Тек кад загледах тебе, очи моје осјетише жеђ. Не уста, очи су жеђале моје; жедне биле за тобом!

ЖЕНА

Ја сам те напојила!

БАШ ЧЕЛИК

У води је оној опојна снага била. Ја сам се заситио –

ЖЕНА

Судбина је увијек жедна –

БАШ ЧЕЛИК

Крви. У воде је сила друга, што не згађа, но на себи вуче. Судбина не бјеше жеђа моја. Из дубине, из коријена се нешто крену мога у час онај, кад заисках воде.

ЖЕНА

Из коријена... из каквог коријена? реци каквог, да осјетим, јел у њему и јунаштво твоје?!

БАШ ЧЕЛИК

Јунаштво моје – што ће ти јунаштво моје? Ни изрећи право уста та не умију ријеч оту. Јунаштво...! Јави као јунак и јунош иде!

ЖЕНА

Не умију л рећи, свладати умију. Реци јунаштво гдје је твоје, у невољи да те опет свладам!

БАШ ЧЕЛИК

И опет хоћеш да ме свладаш?! Ха! Тад ћу рећи. Баш ћу рећи: хе, хе, гле, – у сабљи овој.

ЖЕНА

Којој?!

БАШ ЧЕЛИК

Оној. Мојој.

ЖЕНА

Зар јунаштво да у сабљи лежи?!

БАШ ЧЕЛИК

Она ми даје поуздање. Можеш бити мудар као лисац да противника примамиш себи, можеш бити и лукав као лисац да га знадеш надмудрити, али у часу кад се сукобимо и на очи крв наврије, јалов би ми мегдан остао, да том сабљом не замахнем. Другом право ни махнути не бих смио, њој вјерујем као лисцу свом –

ЖЕНА

О, лисици ја вјерујем исто!

БАШ ЧЕЛИК

А у сабљу, моју сабљу навалију?

ЖЕНА

Сад вјерујем и у сабљу, – ниси је имао у двору, када су те браћа ухватила! Сабља и лисица за мене су једно!

(У једном клече пред сабљу на стијени и поче се молити)

О ти сабљо новалијо, ниси сребром окована, ал си крвљу људском посвећена, молим ти се, ал не крстим исред тебе, већ мјерим руком као ти што радиш кад сијечеш –

БАШ ЧЕЛИК

Стани, луда жено!

ЖЕНА

Зашто?

БАШ ЧЕЛИК

Јунаштво моје у сабљи није већ – ал што они амо не долазе?!

ЖЕНА

Ко –?!

БАШ ЧЕЛИК

Делије моје. Сâм сам их ја звао. Никад их нисам до сад двапут звао!

ЖЕНА

Чекају.

БАШ ЧЕЛИК

Што би чекали? Знају да их волим, што ми не полете –?!

ЖЕНА

Као... да, што оно рећи хтједе? Не у сабљи, већ у чем је јунаштво твоје?!

БАШ ЧЕЛИК

У стријели!

ЖЕНА

Шалу опет са мном збијаш, – како у стријели?! Најслабији стријелом из засједе надјача најјачега!

БАШ ЧЕЛИК

Ако му је рука сигурна. Али ако он промаши, и онај му у засједу дође? Сабља сијече ког одмјери тек мишица да је снагом дорасла му; ал кад неком не смијеш ни на близу стати, том стријелом само можеш нахудити. Можеш ако имаш срца –

ЖЕНА

Срце? Збори о стријели, о срцу збори том!

БАШ ЧЕЛИК

Нећу миловања сада. Ја знам што ми не долазе они: јер Јуришу убио сам!

ЖЕНА

Жао ти га је тако?!

БАШ ЧЕЛИК

Сви знају, да сам га највећма миловао. Најхрабрији је од свих био, и за то је погинуо. Као да сад гледам како му живи сок куља из ране, а она зјапи сва крвава и дубока, а крв капље из ње низ чело јуначко. Рану треба затворити, крв невина из ње и у земљи капа, и да је заптијајем, – то чекају они.

ЖЕНА

Жао им је због тог на те?

БАШ ЧЕЛИК

Није жао. Ја убијам кад савладам, – ником није жао на ме!

ЖЕНА

Зар хоћеш какве да учиниш веље јаде с нова?!

БАШ ЧЕЛИК

Хоћу. Да из главе крв у земљи капати престане побри мом, у замјену они траже велико дјело да освети Јуришу. Млатишумо!

ЖЕНА

Шта намисли?

МЛАТИШУМА
(с поља се јави)

Ој-ој!

БАШ ЧЕЛИК

Нестрпљива је душа моја, – доведи делије што прије амо!

ЖЕНА

Реци мени, што одлучи!? Зар можеш дјело веће учинити него што га већ учини: даде себе другом у замјену, када си се у ме загледао!

БАШ ЧЕЛИК

Погоди, љубо, могу!

ЖЕНА

Први пут ми љубо рече... ја се бојим кад то изговориш... зар погодих збиља?!

БАШ ЧЕЛИК

Кад се спремам на дјело велико, као на исповједи слободно ти велим: ја те љубим, љубо!

ЖЕНА

Осјећам и знам, ал понови још то једном... како лијепо ти то велиш!

БАШ ЧЕЛИК

Моја си! Још пољуб један баш од челика!

ЖЕНА

Твоја! Баш од челика је! Ал истину сада признај: дал за стријеле право рече?!

БАШ ЧЕЛИК

Што питаш и сад у љубави о јунаштву мом?!

ЖЕНА

Мој си; да ти могу и помоћи устреба ли. Лук стријеле срце напиње; стријела и срце за мене су једно... узеху стријелу мјесто руке, кад ње није да ју љубим!

БАШ ЧЕЛИК

О жено, добро ли те неки учи како да ме кушаш! Да је здрав и жив твој човјек, мислио бих он те научио, ал јунаштво кад ми цјениш тако, по души ћу теби га открити, да знаш голу тајну моју!

ЖЕНА

Реци да клекнем испред тебе; реци да љубим душу из тебе!

БАШ ЧЕЛИК

Не, још. Кад делије дођу и дјетићи, пред њима ћу вас вам се открити!

ЖЕНА

Пред нима те, – мени самој не?!

V ПРИЗОР

МЛАТИШУМА

(уз њег *Мршко сам*)

Ево: сам је овај дошао!

БАШ ЧЕЛИК

Други гдје су? Заједно се боље разбирамо!

МРШКО

Неће.

БАШ ЧЕЛИК

Што рекоше... како? Дали чуше зов ми? Реци, што рекоше за њ?!

МРШКО

Веле неће.

БАШ ЧЕЛИК

Неће да дођу... зашто?!

МРШКО

Јер нуз тебе је – она.

ЖЕНА

То се они усудише поручити теби, као јуношу једном свом?!

БАШ ЧЕЛИК

Они мене неће... – да ја дођем њима?!

МРШКО

Дођи веле, сам си вазда добро им дошао. Затвори, веле, вилу у тамницу, јер – веле – она те већ именом неким зове. Веле преокренула те посве, и пуна је губе, хиле и лукавства, и веле да ни доћи без ње нећеш јер веле –

ЖЕНА

Доста веле, даље не! Непоменик им бесједу такву утро!

БАШ ЧЕЛИК

Реци, што веле даље. Хоћу да чујем све!

ЖЕНА

Челиче, ти хоћеш и допушташ...?! Имају право: промјенио си се посве!

БАШ ЧЕЛИК

И јесам. За бијес сам прије знао, за незадовољство у себи никад. Сад сам га пун, као змија отрова свог. Збори!

МРШКО

Још веле: ко поједе вељу крушку, на нос почне она му скакати. Веле доће и њој црни петак, јер препуни мјешину гријеха. Ето, то и тако они веле.

БАШ ЧЕЛИК

Очита добро. Знаше, ког послаше. А сад чујте: Млатишумо, моје оружје!

ЖЕНА

Како ти око лети у вис од мене! Што намисли? Као да на земљи више ни не стојиш!

БАШ ЧЕЛИК

Тако је некад непрестано у мени било. Никад нисам знао да л ми нога земљу дира; никад нисам примјетио ни да ноктом палца додирујем земљу, први пут сам пао на њу тијелом цјелим, кад на постељу легах поред тебе.

ЖЕНА

Ти хоћеш опет да оставиш мене...?! Куда?!

БАШ ЧЕЛИК

Да се собом ја измирим. Да имам царства као отац твој што има, не бих њег хтио више: оно ћу вазда, што ми срце жели!

ЖЕНА

Зар за увијек да оставиш мене?! Куда би –?!

БАШ ЧЕЛИК

Горе, у горе вилорогу! Тамо да станем на врх од планине. У висине стрмоглаве. Да се опијем дубином испод себе, и висином изнад себе, гдје нема другог гласа до овог у мени; гдје нај-послије и он занјем, кад заплочи душа у плаветнили чиста неба, а купа се у зраку бескрајне сјајности. И тад, изнад тих висина откуд муња земљу пали, а вихор је хоће да разнесе, као крила да су ми порасла, раширим их и још више у самоће узвишене полетим на њима, а у срцу зачујем пјесму, као птица да је запјевала –

ЖЕНА

Птица?!

БАШ ЧЕЛИК

У мом срцу рајска птица тада пјева, а ко је једном гласе њене чуо, тај кад сађе доље међу људе, у њему су муње и вихори, и он пали, руши и разноси. Лелек шири око себе, а у себи пјесму

слуша. Немилосрдно све убија, а у себи све милује. Бол му грозна срце рије с чистоћом оном што једно још није, ал од те боли и срце му пјева, пјева од боли у радости, с чистоћом оном што ће опет једно бити!

(Као да се поврати тад из заноса, загрли Жену)

Љубим те, Жено! Пред свима и свијетом цијелим исповједам: љубим те више од очњег вида –

ЖЕНА

Чујем и ја рајску пјесму твоју! Чух је, и пијев јој никад с ума сметнут нећу! Птица пјева у твом срцу, за ме оста ти и птица једно!

БАШ ЧЕЛИК

Љубим те, жено! И баш у часу љубави највеће своје... – остављам те, љубо!

ЖЕНА

Што изусти ово –?!

БАШ ЧЕЛИК

Ко птицу ону ухвати у себе, највеће јунаштво поднијети може: прегорети љубав своју!

ЖЕНА

Зар то твоје највеће дјело?!

БАШ ЧЕЛИК

То. Сад одох! Оружје!

МЛАТИШУМА

Ево!

МРШКО

(клече и пољуби земљу)

Хвала мајци-земљи доље!

(Прекрсти се)

Хвала и оцу оном горе, јутрос ме сунце покисла обасја!

ЖЕНА

Стани! Не!! Варао си ме!!

БАШ ЧЕЛИК

Ничим! Никад!

ЖЕНА

Јеси! Љубио си друго! У љубави нема ништа двоструко, – ти си друго љубио више од мене!

БАШ ЧЕЛИК

Са страшћу својом љубио сам те прије, а болом својим љубим те сад? – љубим и остављам!

ЖЕНА

Ја сам више у љубави прегорела: срце ми је раздерала, не остављај мене саму! Због ње остах сестра безбратица, – из љубави је ове проврело крви много, и много образа земљу огњојило! Грозд браће дивне имала сам, надгробна хумка због ње ми оста; неоплакана гомила жалосна и самац отац пустих руку као окаштрени храст ком гране гром покрха!

БАШ ЧЕЛИК

Ја се враћам себи, – идем!

ЖЕНА

Само преко мене мртве! Крв браће моје у теби је, – прегорела сам је, па тебе љубила; понижење оног ког за мужа ја одабрах у теби је, – пребољела сам и љубила те; жалост мог оца и срам пред њиме свладала сам јер сам те љубила, – љубав је моја надјачала јунаштво твоје! Сиједи ме сабљом, стријељај стријелом, ал остај да слушам пјесму твоју с тобом!

БАШ ЧЕЛИК

Вијобору сам!

ЖЕНА

Љубила сам те без мјере и мисли, сва сам твоја, теби се предала, можеш поћи ал тек преко мене –

БАШ ЧЕЛИК

Ма и преко тебе!

(Одбаци је, пријеђе)

За мног. Ха, да ми је војска, да ју косим! Идем, да се не убијем сам!

ЖЕНА

Не иди, војно, љубим те...

(Баш Челик изађе, Млатишума и Мршко за њим. Тад се диже Жена)

... Мрзим те! Проклињем те!

(Па потрча куд је отишо Царевих. Сва успламћела га дозива)

Мужу! Царевиху! Доћи! Гдје си сад, – доћи!

VI ПРИЗОР

ЦАРЕВИЋ

Готово?!

ЖЕНА

Предајем ти га!

ЦАРЕВИЋ

На живот и смрт?!

ЖЕНА

Ево му стријеле, страшила ево, што убија као змијин ујед између Госпођа, – узми је! И гдје га видиш, ма одакле, на-нишани и одагни –

ЦАРЕВИЋ

А пољубац?

ЖЕНА

Главу ти његову дајем!

ЦАРЕВИЋ

Пољубац је уцјена

ЖЕНА

Да промашиш?!

ЦАРЕВИЋ

Љубав ће ми твоја дати снагу!

ЖЕНА

Циљај добро...

(Савлада се, пољуби га)

Ух, што мрзим, кога љубим!

ЦАРЕВИЋ

Куда? Зар ни једну ријеч за опроштај милу?

ЖЕНА

И лијепу ћеш ријеч на растанку чути од мене: убиј... и ја ћу убити!

ЦАРЕВИЋ

Са мном – њега?!

ЖЕНА

Сама ћу. Ал да ти помогнем. Да уништим љубав његову: птицу у срцу, срце у лисцу, а у лисцу њега да погодим!

ЦАРЕВИЋ

Да ти помогнем?

ЖЕНА

Велико дјело узимам на се; велико дјело сам самцит свршава: ја ћу своје, ти изврши своје сам!

(Оде)

ЦАРЕВИЋ

Зар сама у ноћ ову? Маина је, ал ни одсјев мјесечева уштапа жута није свјетлост на стазу твоју.

(Женин глас подаље: Хоја-хој)

Зовеш мене?!

(Стара јој се одазива из веће даљине: хоој-ој! Овакво дозивање, увјек све тише, још неколико пута)

Други се неко одзива то... да није он?! Глас је танак то од жене,

– није он. Куд оде –?! Жено! Гдје си? Не одазива се, – неста је већ!

(Пође. Запе о стријелу на земљу бачену. Диже је)

Стријела... Кад никог нема око мене, хоћеш ти стријело да ми причаш нијемим језиком што?

Дозивање посве преста... мукли мир је свуда, а с ким то зборим сада ја?! Ти стијено уха немаш, ти стријело разума. Летиш куд си одапета, куд те моја рука пусти, – али у часу последњем оном, прије но врх свој у циљ забодеш, да ли ипак вољу своју не осјетиш ти у себи?! И човјек се бори тако док не дође до послјетка, али одлука када треба послједња да буде, воља његова вид добије нови и одскочи, напне снагу највећма, што може. Силан је послједњи тренутак тај. Ја њему идем и питам те... ал с ким то хоћу да зборим ја? Тама хоће да превлада, и угасне огњиште пусто, нек се јави ком то хоће душа моја да збори? Јел овдје ко?!

(Баци дрва на ватру, она све јаче хвата)

Никог нема, тек са банка ватра пуца... ватро, чуј ме! У пламену твојем има нешто живо; креће ли га бол дрвета што изгара, ил радост пламена што засвијетли?! Душе смо сродне, пријатељи, па ми ватро стријели реци: да ли да убије она њега, мржњу моју давнашњу, или... ил њу Жену, љубав своју?! реци ватро, не разбуктала се нигда, дал да убијем њих и себе, или да их не убијем, и стријелу ову од себе да хитам...? Реци! Ја схваћам вас, нијеме силе око мене, ви нам говорите вазда. Наше се душе споразумјевају између себе, тек говор ваш није наша ријеч. И сад ја говорим с вама, а ви ме гледате очима својима, и одлуку ни једну мој ум никад сам у себи не донесе, увијек сте му је ви дошаптануле, несвјесно од вас примао је све, – реците ми и сад дал да убијем?! Заћутасте! Ви дјела нећете, ви што се храните од дјела... ситни сте ви, дуси човечијег пребивања, нијема вам је ријеч пуна презира, на пољу је Велико Све, према ништавилу мом милосније ће бити оно, одох њега да запитам још!

Па даље онда, ал не њему, – њој! Код ње вал ужаса нек ме прогута.

(Оде)

VII ПРИЗОР

Прво клик, па крик, па поцик, онда улети Жена и Стара, с копљем, на ком је набодено срце, с ког капа крв.

ЖЕНА

Подстакнимо ватру, бацимо у њ све, нек изгори у пламу нај-
већем!

СТАРА

Ево га! Ево га! Ево, ватро, залагаја твога!
(*Скаче у ритму игре около*)

ЖЕНА

Ево га! Ево га! Ево, ватро, освете моје!

СТАРА

Да кану у огањ с њега капи три; да чине с мене спану с тим;
Стухаћи, вилењаци, видовити, вједогоње,
скупите се, потеците, ваш вас зове себи у помоћ!
Нек крв кане из врућа срца у пламен, у ужарен!
да покој нађе моје дјете, које сам под срцем својим гријала
и почине мирно у Непочин-пољу свом
док не пребројим на небу звијезде,
на мору пијесак, листове на гори,
на кучки длаке, а на кози руње,
тринка им тракулу, – амин, кратељ да однесе ко друго помисли!

ЖЕНА

Радио је мудро...

СТАРА

Као лисица!

ЖЕНА

... и смион био...

СТАРА

У њем срце ово!

ЖЕНА

... и полета пун...

СТАРА

Птица пјевала у њем!

ЖЕНА

... и ту ћу птицу убити ја, да остане опет мој, и да ми дође док ноћашња ноћца још није прошла:

Занеси му памет да учини тако ти водо, што ријекама својим вежеш с морем врх планине; и ти дажде, што спајаш облаке и земљу; ти ваздуше, што титрањем свјетлости своје грлиш небо, траву и цвијеће; и ти ватро, што свемир проничеш топлином својом; Ви, сва почела првобитна, клетву моју и заклетву чујте, и да вас она проникне као мене –

(Па скиде и трга срце, бацајући комаде у ватру)

као што плам ватре изгара срце ово, тако да плам љубави мори срце његово; срце које је у срцу овом пребивало; да му уху онијема свака друга пјесма, као у њу да чује ријеч моју, – и да буде тако! Амин!

(Баци све комаде. Хук, па уђе)

VIII ПРИЗОР

БАШ ЧЕЛИК

(сам)

Љубо... умље дадох за безумље: вратио сам се!

ЖЕНА

Мени!

БАШ ЧЕЛИК

Изнјеврих другове своје –

ЖЕНА

Љубићеш другу своју, мене!

БАШ ЧЕЛИК

Погазио образ до вијека –

ЖЕНА

Љубићеш боље мене!

БАШ ЧЕЛИК

Пјесму своју убио сам –

ЖЕНА

Љубиш ме тако!

БАШ ЧЕЛИК

Љубав је од пјесме јача била: ја те љубо, љубим!

ЖЕНА

Сад си мој!

БАШ ЧЕЛИК

Само твој!

(Страстан дуг цјелов; у једном он затетура)

Што заболи пољубац овај –?! Сјај свјетлости у мрак ми се створи –

ЖЕНА

Што би –?! Препучел ти јако срце?!... Не!... Не, то не хтедох ја!

БАШ ЧЕЛИК

Пјесма је јача била и од снаге моје...

(Посрну падајући)

Пољубац још један, у вјечност да ме пренесе...

(И загрливши је, привуче себи Жену)

ЖЕНА

Љуби... љуби... да ти дахнем сав живот мој!

БАШ ЧЕЛИК

Живот је био горак, – слатка је смрт! – Кад ми живот достиже врхунац јада, смрћу досегнух врхунац среће... Љубим те!

(Умре)

ЖЕНА

Челиче мој, зар тако нагло?!
(Угледа Царевића гдје се враћа)
 Ах!... Гледај!

ЦАРЕВИЋ

Осана! Слободни смо! – Дођи! Бјежимо у царство нове среће наше!

ЖЕНА

Што ће бити живот без дивскога чара?!
Од горе до горе чује се дозивање другова; Ој! Ој! Ооој!

ЦАРЕВИЋ

Они су! –

ЖЕНА

Звијери без пјесме у срцу! – Бјежимо!
Царевић је загрли, тако побјегоше кроз процјеп. Дозивања Делија у гори. Па шутња, мрак.

КОНАЦ

ВАРИЈАЦИЈА

ЦАРЕВИЋ

Осана! Мртав! – А ти га...?

ЖЕНА

Јест! То је само жена учинити могла! –

ЦАРЕВИЋ

Осана! Слава! Слободни смо! – Бјезимо у царство нове среће наше!

ЖЕНА

Не! – Најјачи је он сад у смрти својој! – Љубио ме! А ја му смрт зададох! С његовим царством утрну и моје!
(Залете се до сабље, прободете се и мртва паде до мртваго)

ЦАРЕВИЋ

Жено!... Љубо!... Стани! Смилуј се бар мени!

ЖЕНА

(умирући)

Слободан си! Царуј! Два живота он ти даде! – Ја мрем, јер убих пјесму срца човјечјег! –

*Издахне. У исти час чу се од горе до горе дозивање другова:
Ој! Ој! Ооо!*

Царевић се тргне, па се одшуња у ноћ.

ПОГОВОР

Ђуро Димовић (1872 – 1966) је драмски писац који је деценијама са успехом стварао за позориште, дајући драмски облик разним историјским догађајима из наше далеке прошлости, покушавајући да реши поједине психолошке проблеме на темељу онога како их је схватила и решила народна приповетка и народна поезија.

Димовић, Србин из Хрватске, по струци лекар стоматолог, школовао се у родном Јасеновцу, Петрињи и Новом Саду, а на будимпештанском универзитету студира и промовише медицину коју усавршава у Паризу. Неко време је општински лекар у Јасеновцу, а након тога одлази у Лондон и студира стоматологију. Године 1907. настањује се у Загребу, где живи до пресељења у Београд 1937. После првих објављених радова – путописа *Писма из Шпаније* (1899) и романа *Вјереници* (1900), Димовић се посвећује драмском стварању и штампа следећа драмска дела: *Војвода Момчило*, Загреб, 1918; *Краљевић Марко*, Загреб, 1919 и на чешком у Прагу 1922, *Побратимски дарови*, Загреб, 1933, *Симеон Немања*, Београд, 1940. и *Torah*, Лондон, 1957.

Хрватско народно казалиште извело је највећи број Димовићевих драма: *Диоба Јакшића* (1913), *Змија младожења* (1917), *Војвода Момчило* (1921), *Баш Челик* (1925), *Свети Игњатије* (1928) и *Краљевић Марко* (1930). После загребачког праизвођења *Краљевића Марка* и гостовања исте године на сцени Народног позоришта у Београду, овај комад је изведен и у прашком Народној дивадлу (1930) у преводу Јана Худеца. Најзад, седам година касније (1937) и београдска публика је имала прилику да још једанпут види Димовићевог *Краљевића Марка*, овог пута као премијеру Народног позоришта. Године 1937. Народно позориште у Београду извело је и историјску комедију *Шћепан мали*.

Трагедија у три чина *Баш Челик* имала је своје праизвођење у Загребу 4. II 1925. у Хрватском народном казалишту у Загребу у режији Бранка Гавеле. Извођачи су били: Јосип Маричић (Баш Челик), Фрањо Сотошек (Млатишума), Јосип Папић (Цар отац), Страхинја Петровић (Орао), Стјепан Шулентић (Соко), Виктор Љељак (Змај), Јосип Павић (Царевић), Мартин Матошевић (Стармлади), Хинко Нучић (Мочивуна)...

Димовићев комад *Баш Челик* појавио се у периоду нашег сценског авангардизма, с надимком експресионизам, који му је одговарао само етимолошки, „јер му је основна значајка била експресивни изражај, а никако не програматски, јер је био и сувише индивидуалистички интониран, рођен под нашим поднебљем.”¹

1 Калман Месарић, *Прве манифестације сценског експресионизма у Загребу*, Сцена, Нови Сад, год. II, књ. II, бр. 5, септембар-октобар 1966, стр. 185-204.

Посебан афинитет, „управо ингениозан”,² за нове, изразито антинатуралистичке манифестације имао је још увек релативно млад редитељ Кулунџићеве *Поноћи* и Пиранделових *Шест лица траже аутор* – Бранко Гавела. Поред наведених дела новог сценског типа он је деведесетих година, пре него што је разочаран напустио Загреб, поставио на сцену и Димовићевог *Баш Челика*, кога је на свој начин оденуо изражајном снагом пуне сценске експресивности. О својој сценској поставци Гавела је у једном интервјуу у часопису „Сотоедја” (јануар 1925) одговорио, између осталог, на питање колико је управо *Баш Челик* идејно и по структури обележен такозваним нашим елементима: „Шта обележује Русе, Нијемце, Талијане? – Форма. Садржај је индивидуалан у умјетничком смислу. Режирајући *Баш Челика* ја слутим да је овдје нађена наша форма. Осим тога коликогод је *Баш Челик* креативно индивидуалан он је ипак прегршт наше душе, нешега живота: симбол овог нашег расног типа који живи у народној предаји, ако хоћете у народној поезији.” Такође, Гавела сматра да Димовићев комад у потпуности одговара модерним сценским захтевима, иако је то „синтетична драма састављена из елемената народне предаје.” Те народне елементе сачињавају прво идеја драме, и друго, монументалност фигура које је идеја ауторова испунила вечним проблемом живота и крви, а то је свелудски проблем. Гавела даље истиче језик Димовићев за који сматра да је исто тако синтетичан као што му је синтетична целокупност драме: њена идеја и конструкција. То је комбинација народног језика с мо-

2 Исто.

дерним изражајним средствима, а ритам језика има своју ноту која се не може протумачити већ само „чути и осјетити”. За своју инсценацију Гавела поставља сугестивно питање: „какова може бити сцена ако не мештровићијанска?”

Међутим, уз све Гавелине напоре, Димовић није био до краја задовољан режијом, а извођење *Баш Челика* у загребачком казалишту довело је до принципног сукоба између аутора, редитеља и једног дела критике. Уочи премијере др Димовић је дао изјаву у штампи да се супротставља извођењу његовог дела „из разлога што је драма на сцени тек упола израђена, те приказивачи немогу да се подаду своме осјећају који би и у нама оживио-специфично драмско осјећање својствено Баш Челику, те представа оставља гледаоце хладнима... Посљедица тога јест и да архитектура драме није дошла до свог изражаја: мистериј трагедије, у чему лежи њено значење, не разоткрива се на сцени јер приказивање до њег уопће не допире.”

Димовићево је мишљење „да база за режију нове драме мора бити *аналитичка*. Био је мишљења да тога у представи *Баш Челика* нема зато што сва наша настојања у умјетности остају недовршена.³

Али, и поред Димовићевог негодовања критика је генерално говорећи ипак била благонаклона, изузев, познатог по оштром језику и перу Мирослава Крлеже, који се у својој „Књижевној републици” посебно бави

3 Д-р Димовић: Писац „Баш Челика” г. Д-р Димовић о извођењу свог дела (загребачка „Ријеч” од 5. фебруара, доноси ово писмо упућено њој да га објави), *Comœdia*, 15. II 1925, стр. 19-22.

Димовићем и његовим комадом, користећи најгрубље квалификације и у круг „умоболних” писаца поред Допадинија, Черине, Косора и Тина Ујевића, сврстава и нашег писца и за све каже да пред очима има болеснике, „који пискарају своје маглене несувислости под неким можданим императивима, које ми остали вани (изван луднице), организована већина, зовемо абнромалнима.”⁴

Но, и поред познате му повишене и увредљиве реторике, Крлежа износи тек неколико уистину аргументованих примедби као што је она да није „разабрао на представи јесу ли то стихови” или проза и невешту версификацију изједначава са језиком Димовићеве драме који је, ето, критика једногласно истакла као једар, динамичан и богат! Занимљиво је да је само извођење и режију Крлежа оставио по страни.

Други позоришни рецензенти су били далеко благонаклонији. Навећшемо неке од њих:

(Стјепан Пармачевић): „Треба гласно утврдити да је г. Ђуро Димовић књижевник позитивних вриједности. Баш-Челик то нарочито доказује. Стари самсонски мотив који нам уноси сјећање на Hebbela, Hoffmannsthala и Richarda Wagnera. Г. Димовић је остао на путу који је почео крчити. Он иде својом оригиналном стазом... Треба потцртати једрину и динамичност његова језика. Ријечник му је без премца богат. Имајући своју философију, свој тон и свој стил, г. Д. је ориг. појава у нашој литератури.” („Ријеч”, 5. II 1925)

4 М. Крлежа: *Ђуре Димовића Баш Челик (поводом загребачке премијере)*, Књижевна република, Загреб, II, 1924-25, 223-232.

(Стјепан Пармачевић): „Postcriptum критици Баш-Челика: Главе појединих ликова као да су сишле с Мештровићевих кипова на позорницу. Читава ствар је дана у оквиру Мештровићеву – можда је г. Мештровић учинио нацрте за све – и требало је да негдје у позадини затутњи и заори Wagnerova глумба, да гледаоцима протрну срца и да им трнци прођу кроз хртењаучу.” („Ријеч, 6. II 1925)

(Винко Јурковић): „Та би драма имала бити симболична са извесном опће људском тенденцом и обрадом великога проблема борбе човјека са љубављу и трагиком побједе љубави над човјеком. Ту је идеју настојао аутор обрадит помоћу мотива приче о Баш-Челику, и само зато може се евентуално говорити о нашем расном моменту. Драма је писана течним језиком.” („Слободна Трибуна”, 6. II 1925)

(С. Галогожа): „По умјетничкој тенденцији Баш-челик сигурно спада у наше боље драме. Јер Димовић заиста зна шта је сценска умјетност. Он то зна врло добро. Он, што више, спада међу оне најбоље код нас који знаду да кажу нешто стварно о сценској умјетности.” („Новости”, ?)

Нажалост, ова позоришна афера, иако је значила значајан културно-историјски документ, завршила је у архиви. Пошто позоришну представу не можемо оживети, из рукописне архиве Музеја позоришне умјетности Србије на увид читалачкој публици пружамо по први пут ово драмско дело Ђуре Димовића за даљу валоризацију, разраду и надопуну.

Олга МАРКОВИЋ

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-21

ДИМОВИЋ, Ђуро

Баш челик: трагедија у три чина / Ђуро Димовић..
- Београд: Музеј позоришне уметности Србије, 1999
(Земун: Галеб). - 117 стр. ; 15 цм.
- (Библиотека Драмска баштина; коло 6, књ. 5)

Тираж 500. -

Стр. 112-117: Поговор / Олга Марковић.

886.1/2.09-21

а) Димовић, Ђуро (1872-1966) - "Баш Челик"

ИД = 76990220

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ШЕСТО КОЛО

Књига 1

Милош Перовић
СЛЕПИ БРАНКОВИЋИ

Књига 2

Милош Перовић
РАЗОРЕНИ ДОМ

Књига 3

Ђуро Димовић
КРАЉЕВИЋ МАРКО

Књига 4

Ђуро Димовић
ЂУРАЂ СМЕДЕРЕВАЦ

Књига 5

Ђуро Димовић
БАШ ЧЕЛИК